

Муса
ЖӘЛИЛ

*

Муса
ДЖАЛІЛЬ

МОАБИТ
ДӘФТӘРЕ

МОАБІТСЬКИЙ
ЗОШИТ

МѢСЯЦА ЖЕЛТІЯ МОНАХИ И ДОТѢРПЕ
МѢСЯЦА ЖЕЛТІЯ МОНАХИ И ДОТѢРПЕ

Муса
ДЖАЛІЛЬ

МОАБІТСЬКИЙ
ЗОШИТ

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
1986

«Моабитская тетрадь» — книга стихотворений выдающегося татарского советского поэта-антифашиста Мусы Джалиля (1906—1944), написанная им в гестаповских застенках в ожидании смертного приговора и казни. Стихи «Моабитской тетради» (на татарском языке и в украинских переводах), представленные в этом издании полностью, — свидетельство несгибаемого героизма патриота-борца, яркий человеческий документ и одно из высших достижений советской многонациональной литературы. Указом Президиума Верховного Совета СССР от 2 февраля 1956 года Мусе Джалилю за исключительную стойкость и мужество, проявленные в борьбе против немецко-фашистских захватчиков, посмертно присвоено звание Героя Советского Союза. За поэтический цикл «Моабитская тетрадь» поэт был удостоен Ленинской премии (1957, посмертно).

Упорядкував
українські тексти
БОРИСЛАВ СТЕПАНЮК

Ілюстрації
РАФАЕЛЯ МАСАУТОВА

Шигырләр · Поезії

Яшәу хозурлығы хәрлектә,
Гомер озылығы ирлектә

Ишәми

Смисл життя – в свободі й боротьбі.
Тільки мужне серце не вмирає.

Иуса Динами

1

МОЇ ПІСНІ

ої пісні, ви з серця проросли,
Тож і цвітять на вітчизнянім полі!
Ви діждетесь і прав, і похвали,
Якщо вогню та сил у вас доволі.

Явили ви жадання молоде
І радощі, і сльози, і нестями.
І я помру, якщо ви помрете,
А житимете — житиму я з вами.

З веління серця заплум'янів
Вогонь святої істини у співі —
Перемагав я співом ворогів
І тишив друзів, щоб були щасливі.

Моїх пісень, так само як мене,
Не звабить літ солодких перспектива,
Бо в них єство любові огняне
І правди, що душі моїй властива.

Я, навіть помираючи в бою,
Не зраджу клятви, втіленої в пісні.
Народові життя я віддаю,
Своїй Вітчизні — вірші благовісні.

Я з піснею життя своє зустрів
І з піснею пройшов його до краю.
Без страху перед зброєю катів
Останній вірш, не хилячись, складаю.

Я вільно жив, всім ворогам на зло;
Помру як муж, поставлений на чати.
Життя лункою піснею було —
Як пісня, буде й смерть моя звучати.

ПІСНЯ ДІВЧИНИ

2

Я

провела його на битву —
О серця жар у мить прощання!
Я провела його на битву —
Хай буде з ним моє кохання.

Було нелегко розлучатись —
Адже не всі вертають звідти!
Було нелегко розлучатись,
Та буде радісно зустріти.

Йому за всякі подарунки
Смутна любов моя дорожча,
А в мене кращого дарунка
За честь героя не було ще.

Червень 1942

ХУСТИНА

3

овкову хустку вишила мені,
В бій проводжаючи, кохана.
Кров тамував я нею на війні,
І швидко гоїлася рана.

У битвах біля серця я проніс
Дарунок милої моєї.
Своїм теплом і ніжністю він скрізь
Мені нагадував про неї.

За рідний край, коли гула війна,
Вперед я йшов на кодро враже.
Хустина — свідок. Хай тепер вона
Про відданість мою розкаже.

Липень 1942

ПРОБАЧ, МІЙ КРАЮ!

4

аруй мені, мій краю,— на війну
Я йшов з твоїм ім'ям у серці,
Але землі твоїй не повернув
Себе,— і ти за це не сердься.

Ні, я тебе не зрадив все одно,
Не проміняв на право жити.
Є місто Волхов — хай тобі воно
Засвідчить раз і назавжди те.

Сталевого я не злякався дощу,
Чола у битвах не похнюпив,
Не думав, що себе я захищу,
Ховаючись за гори трупів.

І хоч бував оточений навкіл,
І навкруги людей косило,
Пригнічений, на мертвий суходіл
Я сліз не проливав безсило.

Тінь смерті, люті сповнена й злости,
Минала наче нарочито.
І я волав: убий мене, аби
Життя в неволі не скінчити!

Чи це не я казав коханій сам:
«Не муч себе, не ятри душу.
Останню краплю крові я віддам,
Але присяги не порушу».

Чи я не клявся, звірившись комусь
У вірші про бої та втрати:
«Над смертю я з презирством насміюсь,
Коли настане час вмирати!»

Чи не казав: «Свою віддати кров
Мені допоможе в мить останню
До Батьківщини віддана любов
І до коханої — кохання.

Своє життя віддам я у борні,
Щоб захистити Батьківщину!»
І вір, Вітчизно, клятва ця мені
Зарадила б в тяжку хвилину.

Та з мене насміялась вража сталь,
На землю мертвим не повергши.
Мій вірний пістолет — і той, на жаль,
В ту мить підвів мене уперше.

Вбиває скорпіон себе жалом,
В біді орел складає крила.
Але хіба не був і я орлом,
І вбить себе було несила?

Вір, Батьківщино, сила ще була,—
Зневагою не обдаровуй! —
Я в прірву, де панує вічна мла,
Зі скелі ринуть був готовий.

Та чим зарадиш, краю мій, коли
І зброя зрадила солдата!
Закутого, в неволю повели
Мене ганебну путь верстати.

І я в полоні... Жадібно щодня
Я сонця схід спостерігаю.
Як сокіл із тюрми, наздоганя
Мій мстивий вірш ворожу зграю.

Це сонце — наче дружній талісман,
Воно — як прапор твій, надіє!
О друзі,
серце в'язня не від ран —
Від мрій про помсту паленіє!

Серпнева ніч — сподіванка одна.
А виведе крізь чорні брами
Любов до Батьківщини наснажна —
Для порахунку з ворогами!

Сподіванка єдина: в слухну мить
Ступити знов на поле ратне
І в битві чисте серце вдовольнить,
Ганьбі та рабству непідвладне.

Липень 1942

ВОЛЯ

5

уди чоло не прихилю я,
 Нестерпний біль мене терзає:
 Чогось неначебто бракує,
 Чогось неначебто немає.

І сам я не малого зросту,
 І руки й ноги теж не кволі.
 Всього у мене ніби вдосталь —
 Не вистачає тільки волі.

Якщо не можеться ходити,
 То, далєбі, ти ноги втратив.
 А що таке життя, коли ти
 Невільник вистражданий катів!

Я без батьків не був ніколи,
 Мій рідний краю, сиротою.
 Та сиротою став, відколи
 Мене розлучено з тобою.

Як лист, одірваний од віті,
 Я сирота без Батьківщини:
 Коли б і мав батьків на світі,
 Без неї б я не мав родини.

Я став невольником — з тих пір я,
 Мов пес, без власного подвір'я,

О воле, як без тебе тяжко,
 Як попелить і душу, й тіло!
 Чому з тобою, дика пташко,
 Моє життя не відлетіло?

Чи цінував я волю завше,
 Коли бував у дружнім колі?

Лише неволі скуштувавши,
Пізнав я смак людської волі.

Тепер, якщо в путі безкрай
Віч-на-віч стрінуся із нею,
То присвячу своє життя їй —
Віддамся тілом та душею.

Липень 1942

БУЛА Б ТІЛЬКИ
ВОЛЯ
(Пісня)

6

- т би мати двоє крил —
Я б злетів на небосхил
- 1 В час, коли Волосожар
Виринає з-поза хмар.
Я б летів з останніх сил
Аж до прадідніх могил
В край батьків моїх татар.
- 2 Був би рибкою — тоді
Я поплив би по воді
Навесні, коли ріка
Повновода й гомінка,
І приплив до берегів,
Де тебе колись зустрів,
Квітко юна і струнка.
- 3 Був би я баским конем,
То скакав би день за днем,
Гриву срібно-золоту
Розповивши на льоту,
І до донечки Чулпан
Прискакав би крізь туман,
Крізь негоду і сльоту.
- 4 Ні, коли б я волю мав,
Став би знов до славних лав —
Під острог срібляний дзвін
Взяв би шаблю й карабін
І за рідний свій поріг
Переміг або поліг —
Чи звитяга, чи загин!

ЛІС

7

авно за обрій сонце вже зайшло.
Засмучений, стою коло дверей,
Од лісу у глибокому яру
Не можу відірвати я очей.

Можливо, наші партизани там
Багаття для вечері розвели,
І, може, з бойового завдання
Вже повернулись «дідові» орли.

А може, Т., бувалий командир,
У тил ворожий поведе загін,
І я, в пільмі напружуючи слух,
Здається, чую шабель передзвін.

Між нами, лісе, нині пролягла
Колюча огорожа дротяна,
А тільки серця гордого мого
Не може тут приборкати вона.

До тебе, лісе, серцем я лечу,
Стежини оглядаю потайні.
Чи я лягаю спати, чи встаю,—
А голос твій вчувається мені.

Я чую, як гукаєш ти мене,
Хитаючи на вітрі дерева,
Як знов шумливе листя звіддаля
Шепоче бойових пісень слова.

О лісе-брате, тяжко так мені
В полоні бути, серед ворогів!
Відкрий мені криївки в гущині
До наших вірних друзів-земляків!

Веди мене стежинами до них
І в руки грізну зброю дай свою,
Щоб чистим серцем справдити я зміг
Священну клятву в смертному бою!

ЧЕРВОНА
РОМАШКА

8

Робудилися ромашки,
Раннім променем зігріті.
Усміхнулись одна одній,
В очі глянули привітні.

Вітерець їх обвіває
І, колишучи, голубить;
Осипа зоря росою,
Ніби перлами, бо любить.

Квіти тішаться собою,—
Захопило їх гойдання.
Тільки щось нове сьогодні
Будить їхнє здивування.

Бачать: дівчина-ромашка
У сумнім сидить поклоні,
Пелюстки не білі має,
А червоні-пречервоні.

Всі навкіл ромашки білі,
Світлі, як безхмарна юність,
А чому одна в зажурі,
У багряне одягнулась?

Запитали: «Що з тобою,
Сестронько, скажи, кохана?
Чом твоя намітка біла
Стала кольором багряна?»

Їм відповіла ромашка,
Квітка, сумом оповита:
«Коло мене, зовсім близько,
Уночі точилась битва;

Воїн-богатир тут бився
Сам-один супроти зграї.
На світанні, весь у ранах,
Впав — і бачу, що вмирає;

Білим пелюсткам від крові
Як тут не зачервониться!
Платтячко моє червоне
Схоже на Чулпан-зірницю...

Воїн той живе і досі
Кров'ю, пам'яттю моєю.
Я за ним щодня сумую,
Обагрянена зорею».

Липень 1942

СОЛОВЕЙ
І РІКА
(Балада)

9

Перший промінь зорі
Обцілює знов
1 Синь річок і озер,
Далеч нив і дібров.

Знов тріпоче крильми
Навесні соловей —
Від безмовних лісів
Не відводить очей.

Там кохана його,
Сяйнобризна ріка.
Вона мучиться теж
Без свого співака.

Таємниче життя,
Чари кожного з них
Запалили вогонь
У серцях молодих.

Найчистіша любов
Їх вогнем поїняла,—
Перед пристрастю хто
Не схилив би чола?

І щоденно ледь світ
Птах купався в ріці.
Як чекала вона
На хвилини оці!

Колихала ріка
Друга ніжно в цю мить.
Хто байдужим тоді
Залишився б, скажіть?

2 Та в якесь із світань
Стрепенувсь соловей
І, змахнувши крильми,
Сон прогнавши з очей,

До коханої вмить
Полетів...

Та вона
Цього разу була
Невимовно сумна.

І лежала ріка
Непорушна, німа,
Світлий струмінь не грав
Кольорами всіма.

Стало чорним, як ніч,
Срібне лоно води.
Їй на душу лягла
Тінь якоїсь біди.

Був збентежений птах,
Запитав, у чім річ.
І сказала ріка
Соловейку: «В цю ніч

Лютий ворог дійшов
До моїх берегів,
Чисту воду мою
Осквернив, отруїв.

Кроволивця, хижак
Геть біжить навмання,
Бо його молодий
Богатир доганя.

Богатир цей примчить
Незабаром сюди.
Його спраглі вуста
Припадуть до води.

Вип'є труту герой
І загине в ту ж мить.
Ворог знов на землі
Буде лихо творить.

Як нам, друже, напасть
Відвернути таку?
Як нам, любий, життя
Врятувать юнаку?»

Лиш хвилину якусь
Соловей міркував
І коханій своїй
Без вагання сказав:

«За героєм не плач!
Як прилине сюди,
Я зумію його
Врятувать від біди!»

- 3 Ось і збройний юнак
На коні приліта.
І тверда, наче сталь,
Його клятва свята.

До Вітчизни любов —
Для бійця над усе.
Він загарбнику смерть
Неминучу несе.

Натомили його
Довгі ратні труди.
От би зараз йому
Хоч краплину води!

Він помітив ріку,
Скочив швидко з сідла,—
Мов пекельний вогонь,
Його спрага пекла.

Коло річки юнак
На коліна упав,
І в цю мить перед ним
Соловей заспівав.

Він співав і бійцю
Припадав до грудей —
Так, неначе сказати
Щось хотів соловей.

Він співав про любов,
Що палка і ясна,
Про кохану свою —
Як страждає вона.

Прославляв він життя,
Що борнею стає,
І той подих останній,
Що славу дає.

Він співав, як добром
Серце повниться вщерть.
Він співав про любов,
Що сильніша за смерть.

Він про дружбу співав
І про вірність святу.
Скільки сили вкладав
Він у пісню оту!

☆ Спів палкий хвилював
Чуле серце бійця,
Та не міг до кінця
Зрозуміть він співця.

Грала кожна струна
У душі юнака,
Та не відав герой,
Що загибель близька.

4 Над рікою чоло
Богатир нахилив,
Пересохлі вуста
До води притулив.

Але пити не дав
Соловей юнаку,
Сам краплину ковтнув
Та й упав у ріку.

До ріки він припав,
До коханих грудей,
Радий, гордий, здригнувсь
І замовк соловей.

І зметнулась ріка
На круті береги,
Так, що камінь лишень
Зачорнів навкруги.

Зупинивсь богатир
Там, де сталась ота
Двох закоханих смерть,
Таємнича й свята.

Шанобливо мовчав,
Потім сів на коня
І загарбника знов,
Наче лев, доганя.

Найсвятіші чуття
В його серці палкім,
По-новому вони
Спалахнули у нім.

Краю вільного син,
Син великих батьків,
Що Вітчизну свою
Над усе полюбив,

Він любов'ю живий
І помре, як живе,—
Як прекрасна ріка
Та її соловей.

10

ПТАШКА

К олючим дротом ворог двір довкруг
 Оперезав з лихим старанням.
 Тут риємось, мов гнойові жуки,
 Ми від світанку до смеркання.

На волі сходить сонце, і поля —
 Ген по сусідству — злотно сяють;
 Та нам здається: промені його
 Нас обминають, не торкають.

Незвіддалік лужок край лісу...
 Чуть,
 Як хтось щораз там косу гострить.
 Влетіла вчора пташка через дріт
 Відтіть... О, як співала гостя!

Якби тебе й позвав я, пташко, ти
 Не залітай
 За огорожу —
 Й здаля ти бачиш, як ми сльози й кров
 Ковтаєм тут, на тіні схожі.

Якщо ти й через кляту цю стіну
 Свої пісні сюди докинеш,
 Великою це буде нам отут
 Для серця втіхою, пташино.

Ти, може, полетиш в мій рідний край —
 У тебе вільні й дужі крила.
 Та чи до мене —
 Правду лиш скажи —
 Ти не востаннє прилетіла?

Коли востаннє, вислухай душі
 Моєї гордої бажання.
 В мій рідний край з полону понеси
 Моїх пісень жарке палання.

По крилах гострих, як мій ярий гнів,
По ніжно-трепетнім ширянні
Впізна тебе народ мій:
«Це його
Остання пісня з поля брані.

Нехай скривавлений колючий дріт
Обвив поета руки й ноги,
Ніщо не в силі пісню закувати,
Що палахкоче в серці в нього».

Лети ж, пташино,
я прошу тебе,
Як моя пісня, дужа й гідна.
Хай тіло тут лишіться
(тіло — що?),
Летить хай серце в край мій рідний.

Серпень 1942

11

* * *

ережив, перебув,—
Хай печаль, хай біду,—
Глянь, печаль вже спливла,
Глянь, біду вже знесло.

Кане день; ще вночі,
Може, сум наповзе.
А проснувся: де той біль?
Вже і слід замело.

Ах, зате при тобі
Все життя, все життя
Смак радінь, насолод,
Тихий клич з-поміж віть.

Все душа береже,
Ніби скарб дорогий,—
Кожен дня промінець,
Щасних стріч кожну мить.

Вересень 1942

ЗАПИСИ
ХВОРОГО

12

Н

певно, друзі, скоро я помру
Без хліба і пісної баланди.
Сконаю по-дурному в цій тюрмі,
Як на лежанці німечні діди.

А мріяв у гарматному вогні
Зустріти героїчно свій кінець.
Але не вийшло, коротаю дні
І погасаю, наче каганець...

А скільки я колись плакав надій,
І скільки ще хотілося зробити!
Дарма писав: «Піду на смертний бій!»
Як хочу я, джигіти, ще пожити!

Немало у житті прогаяв днів
І сил своїх немало змарнував.
Якби на світі заново я жив,
Зробити б міг багато добрих справ.

Ще ніколи, друзі, я не мав
Таких гарячих, сильних почуттів.
Лише тепер по-справжньому пізнав
Ненавість, і любов, і жаль, і гнів!

Лише тепер по-справжньому відчув,
Як серце поривається на бій.
Та жаль бере, що полум'я його
Я не віддам країні дорогій...

Чи жаль мені життя своє віддати
За свій народ у грізній боротьбі?
О, як не хочу, друзі, я вмирати
Від холоду і голоду, в ганьбі!

Я хочу жити й жити для борні,
Пролити за Вітчизну кров свою.
Вмираючи, хотів би я сказати:
— За рідний край поліг я у бою!

13

ЛИСТ
(Пісня)

- 1 Коли примовкне грім гармат,
Убік відклавши автомат,
Я листа б вам написав.
Ой дівчатка, любі сестри,
Я листа б вам написав.

Додавши пісню до листа,
Мене б ви згадували там,
Вдома і на людях скрізь.
Ой дівчатка, любі сестри,
Вдома і на людях скрізь.

- 2 Допоки вражі орди злі
Не знищимо у їх кублі,
Ми не вернемось, не ждять.
Ой дівчатка, любі сестри,
Ми не вернемось, не ждять.

Коли ж ми прийдем в щасні дні
І стринуть нас нові пісні,
Раді будемо без меж,
Ой дівчатка, любі сестри,
Раді будемо без меж.

- 3 Що нас шанує рідний край,
Це звагу в душі через край,
Сили нам ввіллє нові.
Ой дівчатка, любі сестри,
Сили нам ввіллє нові.

Ми швидше дійдемо мети,
Як будем вас в серцях нести,
В ваших житимем серцях.
Ой дівчатка, любі сестри,
В ваших житимем серцях.

У ПИВНОМУ ЗАЛІ

14

ісця роботи довго я міняв,
І ось у залі я пивнім.
Навряд чи службу кращу, ніж оця,
Вдалося б підшукать мені.

Раніш було за куці копійки
Десь вип'ю скляночку пивка.
Тепер я з денця бочки рештки п'ю:
Лиш не стомись, черпай, рука.

Спорожняється сотня їх за день,
Й, мабуть, не втямлю я повік,
В чиїх уміщується животах
Безмежний цей пивний потік?

Як голови витримують, в яких
Виброджує питво оце,
Коли довкруг весь світ кружля в танку,
Червоним набуха лице?

Хто тільки не відвідує наш зал —
Артист, поет, вугляр, портьє,
І композитор знаний, і касир,
І ті, хто з ласки оних п'є.

Коли вони виходять, то одним
Годиш, лестиво пієш влад,
А іншого — за комір, до дверей,
А там — коліном попід зад.

Тут всякого набачишся за день —
То сміх трясе, то дрижаки.
Вогнем пашить од каші, у якій
Впереміш люди і пляшки.

Ну... он сидить директор; на столі
Пляшок із десять перед ним.
Години йдуть, все товщає живіт,
А гаманець стає тонким.

Чи ось артист... На сцену вчора він
Побіг звідсіль. Ну й поспішав,
І в «Ревізорі» вийшов у чалмі,
За що героєм притчі став.

Відомий наш поет, рябий з лица,
Всі вірші пише в залі в нас,
А гонорар за них вкладає весь
У пиво — вистача якраз.

А композитор — опери отут
Поставив, бач, опару й жде;
П'ять літрів додає щодня, і що ж —
Опара сходить, діло йде.

Учора в залі був касир Гімай —
Ішов з держбанку й зазирнув.
В міліції він нині; вид такий,
Мов хрону тертого нюхнув.

Якось я змучивсь біля товстуна —
Хотів його протверезить.
Коли ж це ввечері жона прийшла,
Зирнула — й став тверезий вмить.

Ну загс є загс, але ж і ми не гірш:
В нас познайомившись колись,
Тут молодяток двоє шлюб взяли,
А муж і жінка розійшлись.

Недавно перукар в нас гостем був,
А як пішов, за крісло став,
Він, скрикнувши: «Сосиски!»,— вуха й ніс
Одному бідаку відтяв.

А далі? Того ж дня безноська він
До нас же пригощать привів.
І той його — це ж диво з див! —
Обнявши, цілував:

«Душа моя!»

Й від щастя п'яні сльози лив.

Немов давно йому вже вуха й ніс
Украй набридли, і, гляди,
Як перукар одрізав їх, то цим
Порятував його з біди.

Учора пекар люльку тут свою
З буханки вийняв і прорік:
«Удача!» Сам же він, напившись в нас,
Її в буханці тій запік.

А ще пожежник в залі нахлебтався
І спать заліг на каланчі,
Й тривоги, звісно, не підняв, коли
На ній затліло щось вночі.

Згоріла каланча.

На другий день
Зняли з роботи пияка.
Така-то штука пиво!

В мене теж
Була пригода, ще й яка!

Якось, відкривши бочку, я притьмом
Припав і пиво став глушить,
Та, перепивши, в бочку ту пірнув
Десь по тринадцятім ковші.

Мов на затопленому кораблі,
Я лоцманом у бочці спав,
І снилось, ніби в морі у пивнім
Кудись пустивсь я сміло вплав.

Звичайно, розбудили; протокол
Про все — для форми — склали, й край:
Любенько до порога підвели
Й дали по шиї — йди гуляй!

Тепер збираюсь на пивний завод
Улаштуватись, але там
Уже не буду я таким дурним —
Застукати себе не дам.

Навіщо бочку відкривать? Цвяшком
В ній дірочку лиш проверчу
Й тихцем крізь соломиночку пивце
Смоктати буду досхочу.

Вересень 1942

ПОЕТ

15

ночі сидів поет, і вірш писав,
І змочував папір сльозою.
Громи гриміли. Блискала гроза.
Весь світ був пойнятий гресою.

Ввірвався вітер, люто засвистав,
І розчахнув раптово двері,
І сторінки гортав, і серце рвав,
Розвіюючи всі папери...

Могутній дуб розбили блискавки,
І річка гори хвиль колише.
Навколишні будинки та хатки
Оповила тривожна тиша.

Лише в його кімнаті палахкий
Горів огонь, від дня ясніший.
Із серця падали на сторінки
До блискавок подібні вірші.

А з досвітом поет усе спалив,
Чому віддав душі палання,
Він з дому вийшов...

Вітер не квилів.
Затихла буря. Жевріло світання.

Про що поет писав у час нічний?
Які чуття його палили?
Розвіявши по вітру витвір свій,
Куди він поспішав щосили?

Про вірші тільки вітер розповість,
Розвіявши вам сни похмурі,
І промінь — перший світанковий гість,
Народжений у серці бурі.

Жовтень 1942

ПРОЩАННЯ

16

Я

к важко знати в час прощання: вам
Довіку вже не стрітисся в імлі,
Тим більш, як дружба — то єдиний скарб,
За все тобі дорожчий на землі.

Коли тебе з найближчими здавен
Єднає дружби і любові нить,
Коли без них усе втрачає сенс,
Усе згаса, й не відаєш, як жить.

Зненацька втрутиться гірка судьба,
І — йде від тебе рідний чоловік!
Останній поцілунок і сльозу
Повік ти пам'ятатимеш, повік.

О скільки друзів я хороших мав,
Тепер лишився я один без них.
Як пам'ять, бережу я на щоді
Гарячі сльози друзів дорогих.

Хто зна, які безодні ждуть мене,
Яку долати ще мені грозу,
Та завше, завше на щоках сухих
Я друга відчуватиму сльозу.

Багато я зазнав важких скорбот,
У серці болісний не тихне щем.
Дай з другом, доле, стрітисся мені,
Його обняти з радісним плачем!

Не місяці, а роки... На душі
Оце бескеття горя кам'яне.
Молю, хоча б хвилиним обдаруй,
О доле, щастям зустрічі мене!

ЛІКИ

17

Зворіла дівчинка. Палала як вогонь,
Здригалось серце в кволім тілі.
Безсилі лікарі. І ліки їй
Допомогти були безсилі.

Вона лежала в ліжку, і тяглись
Дні й ночі, сповнені тривоги.
Відкрились двері. Батько повернувсь
Нарешті з дальньої дороги.

Тугий на ньому ремінь фронтвий,
А на чолі — глибокі шрами.
Чекаючи, вона на самоті
Від туги мучилась роками.

Всміхнулась, вздрівши батькове лице,
Гукнула: «Тату!» — й потяглась до нього.
Тієї ночі від гарячки й сліз
Не залишилося нічого.

Ти не дивуйся, лікарю, коли
Не лік допомага здоров'ю:
Найбільшу силу мають ліки ті,
Що звуться на землі — любов'ю.

ШАБЛЯ

18

Хто з мечем прийшов,
Од меча й загине.

Олександр Невський

и в хромових чоботях об'явивсь,
При боці шабля — сріберний ефес.
Ти, мабуть, у дорозі притомивсь,
Заходь, спочинь — для тебе дім увесь.

До ніг, до ліжка ляжуть килими,
Тебе присплю я ласками, повір,
А землю вмити кров'ю і слізьми
Устигнеш ти і завтра... наче звір.

Послухав офіцер і на поріг
Бадьоро, по-військовому ступив:
Напахчений, стрункий головоріз
Ввійшов і двері міцно причинив.

— Я зразу, миттю закохався вкрай,
Хоча тебе й не знаю на ім'я,
На стіл горілку, м'ясо подавай,
Стели постіль, красуне, будь моя!

Горілки налила по саму грань,
Печеню подала, як він хотів,—
І офіцер від щедрих частувань
Розвеселився, зовсім захмелів.

Він про гостинність щось пробелькотав
І скинуть з нього чоботи звелів,
Мундир, а з ним і шаблю їй віддав —
І до руки ефес мов прикипів.

Ліг офіцер пузатий
горлиць,
Чекаючи обіймів-цілувань...
І шаблі тут сяйнув сталевий блиск,
І жінка підступила без вагань:

— Осквернена горить моя земля,
Тобою вбитий муж коханий мій,—
І хочеш ти, щоб дарувала я
Любов, як м'яса шмат, за твій розбій?

Хоч зброя захистом була твоїм,
Її такою більше не вважай.
Ти з шаблею прийшов до мене в дім,
Тож від цієї шаблі помирай!..

- ✧ І шаблю, наче блискавку з небес,
Зметнула, геть розгнівана, вона
І лезо по самісінький ефес
Загнала в саме серце — хай скона.
- ✧ — Не дригайся і не розмазуй кров,
Таки наситивсь, дурню, хоч тепер!
Ти в рідний край мій із мечем прийшов —
І від меча помер.

БІЛЯ ДВЕРЕЙ

19

ду вулицею. Бачу хлопчача
 Біля під'їзду. Хоче подзвонити,
 А дотягтись не може до дзвінка
 І в роздумі не знає, що робити.

Я підійшов.— Ти що ж отак стоїш,
 Сам не дістанеш? — говорю навмисне.
 — Еге ж, не можу,— каже.

— Ну, давай...

Дзвонити раз чи два? То я натисну.

— Ні, п'ять,— говорить. Тут я натискаю.
 А хлопчик той: — Ну, дядечку, гайда!
 Хоч ти й смільчак, а всипле нам, я знаю,
 Хазяїн добре... Буде нам біда!

Грудень 1942

РАБ

20

Перед ворогом він зупинивсь:
В самім розпалі, в лютім бою
Руки вгору підняв, трясучись,
З рук він випустив зброю свою.

На раба розлютований кат
Навантажив тягар, скільки сил,
Заломив йому руки назад,
Батогами погнав його в тил.

Кров по спині тече від бича,
Рвуться жили — нестерпна вага.
Був стрункий він, неначе свіча,
А зігнувся тепер, як дуга.

Вже ніщо його не потіша,
Як людина — навік він умер.
Руки, ноги і навіть душа —
Ворогам усе служить тепер.

Підкорився хоч раз ворогам —
Вже не можеш людиною бути.
Руки вгору підняв ти на страм —
Перекреслив життя свого путь.

Або в битві народ захищай,
Або рабство собі вибирай!
Перший шлях — славний шлях боротьби,
Другий шлях — до неволі й ганьби.

Січень 1943

ХАДІЧА

21

адіча, моя сусідка,
Як бувало вже нерідко,
У садочку загулялась,
Забарилася як видко.

Сторожу — яка ж турбота?
Замикає він ворота;
Пізно Хадічу впускати —
Це ж хіба його робота!

Жде вона. Замок залізний.
Про ночівлю в час той пізній,
Навіть як і совість чиста,
Поговір буває різний.

Хадічу взяла досада —
Перелазила до саду,
Розірвала цвяхом плаття,—
Якось вийшло все без ладу.

Дівчина у дім ступила,
Їй нема до плаття діла.
Узяла б швиденько голку
Та мерщій його зашила!

«Ой! — зітхнула,— он як пізно.
Завтра що мені, завізно?»
Адже вранці на роботу
Поспішати треба, звісно.

Як заснула — міцно спала,
Втомлена. Заледве встала,
Як сусідка розбудила,—
Бо часу ж лишилось мало!

★ Хадіча людей стрічає,
Вітер плаття розточає.
— Он іде вона, погляньте! —
Кожна жінка помічає.

День минув. І що ж я бачу?
То сміюся я, то плачу.
Сукня порвана на кожній —
Хто не зна жіночу вдачу!

Ну ж і мода — як погода,
Що не день, то нова шкода.
Дівчина зашила б сукню —
Не мінялася б і мода.

Ой Хадіча, Хадіча,
Не ходила б по ночах —
І не стала б нова мода
Паморочити дівчат.

Надто пізно не гуляйте,
По тиночках не стрибайте.
Коли щось іще порветься,
Модою не називайте.

12 лютого 1943

ЛЮБОВ
І НЕЖИТЬ

22

К

олись у юності я закохавсь
В одну конторницю вродливу.
Поет сказав би, що моя любов
Узимку розцвіла на диво.

Та от біда! В зимові холоди
Схопив я превелику нежить.
І в час призначений чимдуж побіг
На зустріч з нею, як належить.

Ми сидимо. Але, на гріх, забув
Узяти вдома я хустинку.
А тут із носа, як на зло, тече,
Аж розвезло — нема спочинку.

Я змучився. Що вдіяти мені?
Двох слів зв'язати вже не вмію.
«Любов моя»,— сказати хочу я,
А говорю лише «апчхи!» я.

То ще нічого: тихо б я сидів,
Не чхаючи, тримався б гідно.
Закоханому важко продихнуть,
А ніс таки сопе огидно.

Любов єднати з нежиттю — біда.
Нікому, друзі, не бажаю,
Обнявши дівчину, казати їй:
«Апчхи! Тебе... Апчхи! Кохаю...»

Набравшись духу, я таки узяв
Її за руки ніжно й дбало,
Пожартував... Та булька,— хай їй грець! —
Під носом надуватись стала.

І полетіла булька не кудись:
Прямісінько на ніс коханій.

Вона прикрила,
 вражена, щоку.
Кінець любові довгожданій!

І так сказала дівчина мені,
Порушивши лихе безмов'я:
«Ти спершу носа, парубче, утри,
Тоді вже лізтимеш з любов'ю!»

Вона пішла. А я, відчувши біль,
Стлумивши в серці муку люту,
Махнув рукою на життя своє —
В аптеку рушив по отруту.

Терзаючись пішов — і недарма,
З усього вийшов зиск великий:
Тоді з аптеки я собі приніс
Від нежиті надійні ліки.

Минула нежить. Згасла і любов.
Я дівчини не стрів ні разу.
Джигітовому серцю довелось
Позбутись двох хвороб одразу.

Пройшла і юність. Я вже постарів.
На чужині життя минає.
І знаю: навіть з нежиттю любов
До мене вже не завітає.

Березень 1943

ВОВКИ

23

де війна, ллється ріками кров,
Гаснуть тисячі юних життів.
По ночах поблизу бойовищ
Бродять зграї голодних вовків.

Скільки в полі конини лежить,
В сірих зблискують вогники віч.
Це ж, стріляючи, люди самі
Її різали тут цілу ніч.

Раптом вовчий ватаг, що давно
Від кривавої учти сп'янів,
Зупинився, здригнувшись: в траві
На пораненого він набрів.

Хлопець марив і тихо стогнав,
До берези припавши чолом.
А вона від тяжкого жалю
Тужно гнула над юнаком.

І ромашки печаль пойняла,
І лілей в узголів'ї разок,
І котились не роси в траву,
А згорьовані сльози квіток.

Вовк обнюхав лице юнака,
Пильно в очі йому зазирнув,
Враз хитнув головою чомусь
І пораненого обминув.

Видно, подих слабенький бійця
Йому вдарив у ніс, і тому
Не зайняв його вовк,

одійшов

Та за хвилю пірнув у п'ятьму.

А передсвітом люди прийшли
І уздріли солдата в траві.
Хай в тяжкій непритомі він був,
Та ще жевріли сили живі.

Люди ж клали до скровлених ран
Шомполи, розжарілі в огні,
І повісили, впившись, бійця
На самотній березі сумній.

Йде війна, ллється ріками кров,
Гаснуть тисячі юних життів.
По ночах поблизу бойовищ
Бродять зграї голодних вовків.
Вовчі зграї,
та... серед вовків —
Чи знайдуться жорстокі такі.

Березень 1943

ОДНІЙ ДІВЧИНІ

24

ікаво зустріч наша відбулась:
Ми не стрічались раніше,
А стали руки тиснути чимдуж,
Неначе друзі найрідніші.

Мого імення ще не знала ти,
А так закохано дивилась,
Що моє серце,— ти відчула це,—
Весняним пуп'янком розкрилось.

Дрібниць доволі в нашому житті.
Є речі, суть яких двоїста.
Що ж з дружною цією порівнять —
Вона і пломінка, і чиста!

Що ж порівняти з поглядом твоїм,
Який до себе душу кличе?
За ним готовий вік тужити я,
О пломеніння таємниче!

Я й сам не знаю, що нас у житті
Так нерозлучно поєднало.
Ми таємницею на самоті
Без слів ділилися, бувало.

Всю просту ніжність погляду твого —
Хіба поет не зрозуміє?
Язик уміє часом одурити,
Та погляд схибити не вміє.

★ Пройдуть роки. Зустрінемося ми.
І буде радість довгождана.
І руки знову стиснемо чимдуж,
І я скажу тобі: «Кохана!»

Хай вітер долі нас і розлучив,
Заніс під різні небосхили,
Благаю: найдорожчу на землі,
Ти збережи цю дружбу, мила!

Кохаючи, одного прагну я:
Щоб наші, скупані промінням,
Розквітли судьби — з одного стебла,
Одним живилися корінням.

В огні кохання юність відійшла,
У пристрасті несамопитій.
Сьогодні, мила, ти скажи мені:
Чи більше щастя є на світі?!

Травень 1943

САДІВНИК

25

А

аш садівник — непосидючий дід,
Хоча йому всі дев'яносто літ.

Ще за досвітніх устає годин,
Бере лопату, в сад виходить він.

І садить квіти, скопує грядки,
І скрізь, де слід, обрізує гілки.

В саду барвисті квіти розцвілись —
І гіацинт, і маки, і нарцис.

Сюди, у сад, вертають навесні
Крилаті наші друзі голосні.

Садівникові радісно до сліз:
Тремтить у травні листячко беріз.

Старий аж молодіє! Добрий знак —
Вже розпускає пагілля вербняк.

Тут розростеться верб тінистий ряд,
І юні йтимуть, і похвалять сад.

Хай садівник і ляже до труни —
Сад молодіти буде щовесни.

Верба оплаче друга шумом віт,
Тому наш садівник — щасливий дід.

ЗАКОХАНИЙ
І КОРОВА

26

укет пахучих весняних квіток
Для милої приніс я з поля.
Нехай побачить, що в руках її —
Моє життя, і щастя, й воля.

Та раптом бачу, як вона з вікна
Даровані жбурнула квіти.
Корова з'їла їх і геть пішла...
Як міг я цю ганьбу терпіти?!

Корова втямила мої слова
І головою похитала,
І мовить: «Якось дивно, що в цього
Закоханого — глузду мало.

Мабуть, не розуміє він, що суть —
Не в марному галасуванні.
Поїла я квітки, проте даю
Я молоко його коханій.

У неї все — від молока мого:
Здоров'я, і лице рум'яне,
І білі зуби, й тіло молоде,
Як вип'є — ще гарніша стане!»

Я над усім замислився й збагнув:
На неї гніватись — не діло.
Корова, поїдаючи траву,
Сметаною частує милу!

Хай для корови харч — мої квітки!
Не маю іншого бажання:
Для мене щастя й те, що мила п'є
З сметаною — моє кохання!

Закоханий утішивсь... І щодня
По квіти йде він у діброву,
Але не дівчині несе квітки —
Годує ними він корову.

ПРИМХЛИВА
КОХАНКА

27

аревича голублячи, йому
Кохана мовила слова жахні:
«Коли мене ти любиш,— брата вбий
І його череп принеси мені!».

Як сам не свій з кохання став юнак,
Покірний раб — а був як гордий цар.
І брата кривного свого убив,
І череп він підніс коханій в дар.

Вона ж отрути в череп налила
І юнаку сказала: «Пий тепер!»
Любов для нього чарами була —
І випив він усе до дна, і вмер.

Світ, світ!.. За те, що я любив його
Глибинно, щиро, все, як є, сповна,—
Він в череп юності тепер налив
Отрути — й випить змушує до дна.

ОСТАННЯ
ПІСНЯ

28

Кільки не глянь — земля,
Світла і сонцелиця.
Тільки з замком важким
Темна моя в'язниця.

Вільно літає птах,
В небі високім тане.
Я ж на підлозі лежу,
Душать мене кайдани.

Квіт під дощем тремтить,
Радісно розцвітає.
Я ж у тюрмі зів'яв,
Подиху не стачає.

Як я люблю життя!
І вечори, й світання...
Тільки вмираю ж я,
Пісня оця — остання!..

Серпень 1943

ЗАСУДЖЕНИЙ

29

Відбувся суд, і вирок пролунав.
До смерті в'язня засудили.
Не плаче він — давно не має сліз.
В тюрмі безмов'я зацімліє.

Та півний місяць дивиться з небес,
Смутною світить яснотою.
А він сумує, бо його дитя
Віднині буде сиротою.

Вересень 1943

СОН
У ТЮРМІ

30

Ві сні до мене донечка прийшла,
Волосся розкуйовдила мені.
Сказала: — Тату, чом так забаривсь?! —
Любов'ю очі сяяли ясні.

Я донечку притиснув до грудей,
І радість затопила нас п'янка.
В ту мить я зрозумів, яку снагу
Дають любов нам і журба гірка.

Ми тут же з нею вдвох пішли на луг,
Квіткове море снило у теплі.
Як жити солодко, кохати й жить,
Як щастям світиться лице землі!..

Прокинувся. Аж я все тут, в тюрмі,
Кайдани, як і перше,— на руках,
І ті ж, що й вчора, муки й горе ждуть,
Щоб світлий сон розвіявся у прах.

Навіщо зводите мене з ума,
Про давні весни дорогі згадки?
У снах лиш радість... В яві ж — мов гора,
На серці завше гніт біди тяжкий.

Вересень 1943

ТИ ЗАБУДЕШ

31

оє життя, немов зів'ялий квіт,
Впаде, зламавшись, тобі до ніг...
Зімнеш його, затопчеш ти, уб'єш,
Як убиває квітку перший сніг.

Забудеш ти, як ще не так давно
Оця тендітна квітка осяйна
В саду твоїм окрасою була,
Пишалась ніжним запахом вона.

Забудеш ти, як у ранковий час,
З'являючись найперша у вікні,
Вона тебе вітала з днем новим,
А вітер пелюстки зривав на ній.

Забудеш ти, як між квіток живих
Схвильовано вона ясніла так
У світлий день народження твого,
З німим благоговінням на вустах.

Осінім садом будеш поспішати
Ти до знайомого в гостинний дім,—
І не згадаєш про зів'ялий квіт,
Що стогне-плаче на шляху твоїм.

Чи до кімнати тихо увійдеш,
Тікаючи від осені, мов птах,
І вже не пустиш квітку на поріг —
Зів'ялий квіт, що холодом пропах.

Розбите серце ласка обмине,
Уб'є самотність, як одвічне зло.
Любов,

обіцянки,

слова присяг...

Все промине, немов і не було.

32

ВАРТОВИЙ

(«КАЗАНЬ»)

Монолог Ядкар-хана

С

тупає за дверима вартовий,
Дві літери — «СС» — на рукавах.
І кожен крок розмірено важкий,
Здається, в серце забиває цвях.

Вжахнувшись навісних його очей,
Зтихло все, чекаючи біди.
Від нього сонце відвернулось геть,
Земля аж стогне від його ходи.

На варті це опудало гидке,
Тяжкий батіг довірено йому.
Цей найманець неволі, смерті й зла
Охороняє день і ніч тюрму.

У в'язнів він викльовує серця,
Солоні сльози й кров — для нього хліб.
Він слухає засуджених на смерть
Останній подих, передсмертний схлип.

Коли б земля довідалась, яке
На світі він страшне посіяв зло,
То не носила б нелюда цього,
Йому проміння сонце б не дало!

КЛОП

ЗЗ

Й, нудна тюрма, мишами кишить,
На дошках сиджу, на дошках лежу.
Стільки тут клопів, що не можна й жить.
Я сиджу, лежу та клопів душу.

Я дивлюсь у тьму: як розбить тюрму,
Аж до пня змести, все перетрясти?
А хазяїна розпроклятого
Розчавити геть, мов клопа того!

34

ПЕРЕД
СУДОМ

ФАШИСТСЬКИЙ ХАН
(Із трагедії
«Килич-хан»)

Н

ас вивели, коли скінчився суд,
Хоч ми і не здались без боротьби...
І сонце вмить зайшло — не хоче, ні,
За свідка будь суддівської ганьби.

Трава довкола мокрою була
Від буйних рос чи від печальних сліз,
Сховались, перелякані, в туман
І сиві гори, і озера, й ліс.

Від холоду тремчу,
а ноги все ж
Відчули рятівне тепло землі.
Так, це земля, як мати, лиш вона
Дихнула духом, щоб зігрівсь в теплі.

Не похитнись, о земле, вір мені,
Допоки ноги на тобі стоять:
З твоїм ім'ям я жив — і повторю
Востаннє, коли буду помирать.

Фашистські судді — ось вони! — в очах
Набухла кров од люті, злих утіх!..
Але хай знають — не вони, а ми
Сьогодні звинувачуємо їх.

Коли, сокиру вигостривши, кат
Кривавицею втішиться, як звір,—
Проти фашистів слово і своє
У залі суду скажемо — повір!

Настане день: фашиста поведуть
На суд — і вирок пролуна, як грім!
Останній вірш, що кров'ю написав,
Хай буде звинуваченням моїм.

КОХАНІЙ

35

Минуть роки, і, може, ти від мене
Не матимеш ні звістки, ні листів.
І заростуть зеленою травою
Усі стежки, якими я ходив.

Але, від горя й пилу потемнілий,
До тебе в сни, можливо, я прийду,
І в пам'яті твоїй той вечір сплине,
Коли я цілував тебе в саду.

Засмучена розлукою тяжкою,
На мене ти чекатимеш дарма.
Примиришся із долею гіркою,
Казатимеш: «Давно його нема».

А я ж кохав до самого останку.
Тепер тобі не заперечу я.
Але той день усе-таки настане,
Коли забудеш ти моє ім'я.

Ти зрозумій, що саме в ту хвилину
Тяжкого болю завдаси мені;
Лише тоді і справді я загину,
У безвість кану на довічні дні.

Але я знаю — ти мене чекала,
В бою нової сили додала.
Твоя любов — певніш од талисману —
Мене завжди од кулі берегла.

Якщо коли і падав, клятви сила
Мене не покидала у бою.
Хіба, кохана, ти б мені простила,
Якби присягу я зламав свою?

Ще буде бій і звивиста дорога,
Але ти жди мене багато літ!
З вогню й води, врятований коханням,
Повернеться до тебе твій джигіт.

МОГИЛА КВІТКИ

36

Адламана упала квітка
Під подихом лихих вітрів,
А вдосвіта шалений вихор
Наніс із півночі снігів.

М'які сніги для квітки — саван,
Могила — жмуток злеглих трав,
А стовбур білої берези
Нагробком самотнім став.

У пошуках нової жертви
Бурани кружляють понад ним.
Заснула квітка непробудно
В землі, під шаром сніговим.

А потім на могилу квітки
З весною блискавка впаде,
Підуть дощі, і знову вкриє
Всю землю квіття молоде.

І я, мов квітка, під снігами
Спочину також уві сні.
Весна в серцях у вас відродить
Останніх днів моїх пісні.

Вересень 1943

ГОДИННИК

37

и знов з коханою удвох,
Розчервонілі від тривоги.
Ми розділили не одну
Переболілу таїну.

Кохана краща від усіх,
Вона — владарка мрій моїх,
Та тільки пелюстини вій
Не треба б опускати їй.

Таких, як в неї, чорних брів
Я в світі більше не зустрів.
Мене з усіх її окрас
Вражає погляд раз у раз.

Удвох віч-на-віч сидимо,
Нас щастя з'єднує само.
Та тільки не збагну куди
Потрібно нині їй іти.

То на годинник позирне,
Хоч слово мовила б одне,
А це озвалась на біду:
— Ще запізнюсь, отож піду.

Лихий годинник ніби мстить:
Їй чортзна-що він цокотить.
Ой цокіт! Непривітний він
Мені, як похоронний дзвін.

Повів я мову ось яку:
— Не йди, ще довго до смерку! —
На циферблат у котрий раз
Вона вказала: саме час.

Цей час розстання двох сердець
В душі моїй ввірвав терпець:

Я, наче дурня, враз схопив
Годинник за язик... спинив.

— Білявко, щастя лучить нас,
І ми не зважимо на час! —
І вже незчулися ми, як
Зарожевів світанку знак.

Вересень 1943

КОХАНА

38

К

охана якось забіга
До мене ранньої пори
І кличе, просить дорога —
Піти на луг, під явори.

Коли я вість почув таку,
Що кличе-зве мене любов,
Я міряв кроки нашвидку,
Бо до коханої ішов...

Вона спитала: «А чому
Гармонь не взяв, розумнику?
На луг я кликала тому,
Що гру люблю твою дзвінку».

Таке почувши, я побіг
Додому — і за мить якусь
Так взяв гармонь, що охнув міх,—
І до коханої вернувся.

А мила знов: «Своїх чобіт
Чому ти не наваксував?..
Таких образ не знає світ,
Ми ж любимось не для забав!»

Почувши цей докір, за мить
Я дома був і вже, як міг
Начистив так, що аж блищить
Новенький хром чобіт моїх.

Почув вимогу ще одну:
«Чому не поголився ти?..
І нащо з дому порану́
Я вийшла, господи прости!»

Як олень, я побіг назад —
І бритвою сюди й туди
Водив, було б усе гаразд,
Аж ось не стало бороди.

Вернувшись, тут же я почув:
«Порізав ти щоку собі:
Який ти неухажний був
І незугарний, далєбі!

Аби не вгледів хто біду,
Мовляв, побились, як на зло,
На луг з тобою не піду!..»
Побачення як не було.

І глибоко я зажурився,
Побрів додому, почвалав,
А як прийшов, то похвалився:
«Оце з коханою гуляв».

З міцним характером любов
Мені судилась на віку:
Відсердилась — картає знов,
А я люблю її й таку.

Вересень 1943

БІДА

39

жіночку одну люблю,
Краса її чарівна.
І все у нас було б гаразд,
Та от — заміжня вона.

— То не біда, скажи лише,
Чи любий їй чоловік?
Як ні, то все в твоїх руках,
Бо шлюб такий не навек.

— Та їй миліший був би чорт,
Такі в них, брате, діла.
Жалкує й досі, що колись
За нього заміж пішла.

— Ну що ж, тоді скажи — нехай
Мерщій розлучиться з ним.
І ми здивуєм світ увесь
Твоїм весіллям бучним.

— Спасибі, братику, ціни
Твоїм немає словам.
Та тільки в тому вся біда,
Що муж її —

то я сам.

Вересень 1943

СВЯТО
МАТЕРІ

40

трьох синів до поля провела,
Благословила волею судьби!..
Тож розкажіть, як матері, мені,
Що висохла, змарніла від журби;
Я хочу знати, де мої сини,
В яких вони краях, в ділах яких?
Куди ведуть дороги ті, шляхи —
До перемоги чи до смерті їх?..

Летів із півдня голуб-голубок
І на подвір'ї материнім сів.
— Скажи, не муч, печаллю не печи,
Ти ж знаєш, певно, ти ж із вістунів;
Повідай правду, де мій старший син,
Мій сокіл, яснота очей моїх?..
— Ой, горе тобі, матінко,— в Криму
На полі бою старший син поліг.

- ★ Зачувши, мати стала, як німа,
І сліз рясних не може зупинить.
Така її скорбота облягла,
Що стали коси білими за мить.
- ★ — Я трьох синів у далеч провела,
Ні, не перенести усіх розлук,
Тож розкажіть, як матері, мені,
Що висохла від горя і від мук:

Не повернувсь додому старший син,
Поліг у найзапеклішім з боїв,
То, може, середульший жив-здоров,
Чи не від нього, вітре, прилетів?

Скажи-но, вітеречку, де літав,
Чи мого сина часом не стрічав?..

Мов на струні сталевій, край вікна
Озався вітер, сталлю зазвучав:

— Ой матінко, і середульший син
Поліг — була атака заважка!
І доки серце билося його,
Із рук не випускав свого клинка.

★ І впала, знепритомнівши, вона
Перенести скорботи не могла,
А від неспинних, від пекучих сліз
Осліпли очі — тьма заволокла.

★ — Я трьох синів-соколів провела —
І вже навкіл не білий світ, а тьма,
Тож розкажіть, як матері, мені,
Обпаленій тривогами всіма:

Два сини вже загинули в бою,
Яких чекати у житті утіх?
О доле, хоч найменшого верни,
Коли вже не побачу трьох усіх!

Чомусь у небі голуб не летить
І вітер стих, приліг за ворітьми.
Луна, що віддалялася в ліси,
Доносила далекий звук сурми...

Прокинулася мати порану:
Гула земля, підків дзвеніла сталь!
І кинулася тут же до вікна,
Відчувши, як минається печаль.

Дзвенять підкови, мчить з походу кінь,
Лишивши в далині чужі краї,
А вершником на ньому — не хто-будь,—
Найменший син, улюбленець її.

Стяг перемоги тріпотить в руках,
На грудях сяє Зірка Золота.
Лунає «Слава! Слава!» звідусіль,
Здається, світ увесь його віта.

Хоч сина і побачила свого,—
Відчула серцем невимовний щем.
— Синочку! — тільки мовити могла
І до грудей припала із плачем.

— Ти повернувсь, останній мій, живий,
Єдиний мій, кровиночко моя! —
На сиву косу неньчину ясна
Скотилася сльоза богатиря.

— Ну, заспокойся, мамо, не хвилюйся,
Тобі приніс твій син, останній твій,
Звитягу на блискучому клинку,
І сам, як бачиш, повернувся живий.

Брати мої в запеклому бою,
Та й не в однім,— героями були,
Хоч полягли, але в останню мить
Себе покрити славою змогли:

Хоч я в далеких землях і лишив
Своїх братів — хай сном спокійним сплять:
На прапорі, з яким я повернувся,
І їхні краплі крові пломенять.

Краєчком стяга ньєнка, тремтячи,
Протерла очі і прозріла вмить:
А перед нею богатир постав,
І сонцем засвітилася блакить.

★ — Я трьох синів у далеч провела —
І огорнула їх димова мла...
Приходьте ви, як друзі дорогі,
До матері, що стільки бід знесла;

Поїла материнським молоком —
І виростила трьох богатирів,
Навчила пісні, що була, як стяг,
В бою не лиш для соколів-синів.

Назад не повернулися сини,
Іржуть їх коні в полі, у житах!
Я кров дала синам — вони ж її
Лишили по далеких по світах.

Її за край священний пролили,
Щоб перемоги сходила зоря...
В моїй оселі Зірка теж горить —
На грудях сокола-богатиря.

Палає золотом його медаль,
Стареньку матір тішить, зігрів,—
Немов сини мої й не полягли
І мова їхня чується жива,—
Ніяк я не наслухаюсь пісень,
А кожна ж із походу, бойова!

Печалюся, але й радію я,
Що кожна крапля молока була
Благословенна для моїх синів —
Моїй Вітчизні славу принесла.

★ У матері святковий нині день,
Приходьте, гості, і старі й малі:
Хай повен квітів буде її дім
І стане святом справжнім на землі.

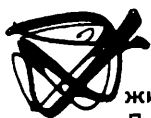
Загоїлася зранена душа,
Закрасувалась праця мирних днів.
І на почесне місце, між квіток,
Сідає мати трьох богатирів.

Вересень 1943

ДОРОГА ДЖИГІТА

41

жигіт вернувся б, та йому крута
 Лежить дорога через гори.
 Й не гори перепона — війська тьма
 За ними, й скрізь стоять дозори.

Гострити шаблю заходивсь джигіт,
 А сивий кінь його із лугу,
 Похитуючи гривою, ірже,
 Мов щось сказати хоче другу.

— Мерщій, джигіте, сонце он сіда,
 Тут все залле туманом синім.
 Забудимось, то й знаної здавен,
 Гляди, не знайдемо місцини...

— Не бійсь, мій конику, сміливцю ніч —
 Товариш, помічник жаданий.
 Нас бій там жде, і ворог хай не зна,
 Відкіль ми з'явимось неждано.

До перемоги нам освітить путь
 Червона зірка добровісна.
 Де рідний дім, підкаже нам здала
 Коханої журлива пісня.

Вересень 1943

ЗАГАРТОВАНА
ЮНІСТЬ
(СТАЛЬ)

42

Так гартувалася сталь.
М. Островський

Рік я й бороди ще не голив,
Коли востаннє уклонивсь рідні.
А вже на плечі ліг такий тягар,
Немовби є всі шістдесят мені.

А пережив я стільки за цей рік —
У грудях біль, схилилась голова.
Взялося — в двадцять! — зморшками лице,
І чуб зима снігами засіва.

Слізьми і кров'ю рік оцей промок,
В ногах моїх — свинцева вагота:
Мене звалила міна у бою —
На костур сперлися мої літа.

Не вгледите тепер в очах моїх
Веселих іскорок і поготів...
Не схильна вже до витівок душа
І радо не зліта розкрилля брів.

Закам'яніло серце, а відтак
Задума на чоло мені лягла...
Три місяці я молодо палав —
Тепер, як порох, вигорів дотла.

О юносте, де ясен місяць твій?
А сині очі —

світла благодать?..

Десь у старих окопах на Дону
Твої сліди, холонучи, лежать.

О юносте, не солов'ями ти
Озвалась, а тривогою грози;
Тебе на переможнім рубежі
Я прапором кривавим водрузив.

Але нічим судьбі не дорікну:
Явивши вірність рідній стороні,

Сто юностей віддав би нині я
За перемогу в цій святій борні.

Ви скажете: щоб висоти сягнуть,
Дано потужні крила молодим.
Здивує наша юність стариків —
Історія повість вікам новим:

Аби здобути правду для людей,
Пройшли ми пекло вогняних проваль.
Минула юність наша, ідучи
Крізь полум'я. Так гартувалась сталь.

30 вересня 1943

ДОРОГИ

43

ороги, завели ви в далину
Мене від батьківського дому!
Аж надто довго гостем я блукав —
Пора назад, у путь знайому.

За рідними полями скучив я,
За полем, за зелом весняним;
За чорними бровами я тужу
І за твоїм, кохана, станом.

Дощило, коли з дому я рушав.
Дивилась смутно ти на мене;
Змочив не дощ, а зболена сльоза
Твоє лице благословенне.

Було нам тяжко у прощальний час
І мучило судьби веління.
На щастя, крім любові, у серцях
Неподоланне є терпіння.

Скажіть, дороги, чи такі ви всі —
Нещадні, повні зла й тривоги?
Чиї це ноги протоптали вас?
І де початок ваш, дороги?

Яке ж то серце, схоже на моє,
Уперше путь оцю верстало?
Кого надія пристрасна в такі
Безмежні далі закидала?

Дороги! Юності жага велить
Нам мандрувати далі й далі!
Прокляли вас не людські ноги, ні,—
Стремління наші небували!

Куди б не поспішали ми, куди б
Не бігли шляхом невідомим,

З дороги знову повертала нас
Печаль за рідним нашим домом...

Дороги! Завели тепер мене
Ви в край далекий — німо скніти.
Тож, повного чуттів нових і дум,
До милої мене верніте!

Жовтень 1943

СОРОЧКА

44

Дільбар сорочку вишива джигіту,
Співає тихо пізньої пори.
Але її коханого в поході
Не доженуть ні голос, ні вітри.

Біжить рука по шовку голубому,
Зітхає важко дівчина смутна.
Лягли в узорі кожному ясному
Дівочі мрії, серця таїна.

Шовкова нитка в заплочі в'ється,
В руці не схибить голочка мала.
Своїй сорочці дівчина, здається,
Гарячий племінь серця віддала.

Гаптує сріблом, чистою сльозою
Свою надію і журбу свою.
Похвалиться сорочкою новою
Її коханий в дальньому краю.

Дільбар сорочку вишива джигіту,
Пошле йому дарунок дорогий.
Нехай велику має він утіху,
Звитяжцем повертається живий.

★ У голку знову нитку засилила,
Пришити ще зосталося тасьму.
Ясними усміхається очима:
Обнова буде до лица йому...

Уже й світати стало... На сорочку
Упав рожевий одсвіт із вікна,
Здавалося, що юного джигіта
У тій сорочці вбачила вона...

★ Та увійшов до хати листоноша,
І дівчині перемінився світ.
Читала і не вірила: «У битві
Загинув героїчно твій джигіт...»

Стояла довго у глибокім смутку,
 Не знала, як зарадити біді.
 У розпачі здіймались часто груди,
 Як хвилі по сколиханій воді.

— Ні, я не вірю...— тихо проказала
 З листівкою печальною в руках.
 Лиш дві сльози непрохані бриніли
 У дівчини на віях-пелюстках.

Згорнула мовчки вишиту сорочку,
 Поклала у пакуночок малий.
 Пішла на пошту дівчина й сказала:
 — Пошліть джигіту подарунок мій...

— Так він же мертвий,
 пізно посилати!..
 — Хоча і мертвий, все одно пошліть!
 Нехай йому одягнуть цю сорочку,
 Дарма, що нині мертвий він лежить...

Він оживе в сорочці неодмінно,
 Відкриє знову очі голубі.
 Його давно я вірно покохала,
 З походу виглядаю у журбі...

Вона так певно, щиро говорила,
 Що їй ніхто перечити не смів.
 Джигітові сорочку надіслали,
 Як надягли на нього —
 Він ожив!

Стоїть Дільбар, чекає коло ганку.
 Ясніє вже далекий небокруг.
 У голубій сорочці на світанку
 Вертається її коханий друг...

Цю гарну казку
 вигадав я, любя?

Але хіба не ти у самоті
 Ясним промінням вірного кохання
 Ранково світиш у моїм житті?

Бував я часто на переднім краї,
 Під кулями ворожими ішов,
 Але мене од смерті рятувала
 Твоя правдива і свята любов!

У сотий раз я гинув у негоду
 І воскресав, підводився з пільми.
 До тебе повертався із походу
 В твоїй сорочці, вишитій слізьми.

ОЖИНА

45

З

поля мила надійшла,
Стиглих ягід принесла.
Як сказати, що до неї
Серце полум'ям пала!

Мила квітне, наче мак.
Смак ожиновий... Однак
Милої вуста солодші,
Ніж достиглих ягід смак.

8 жовтня 1943

СОЛОНА РИБА

46

О річки чом мене ти звала,
Кохана, а сама не йдеш?
Чом змусила сказати «кохаю»,
Сама ж не мовила — «я теж!».

Чом усміхаєшся, хоч зовсім
Не любиш і не йдеш сюди?
Чому даєш солону рибу,
Коли не хочеш дати води?

8 жовтня 1943

ОСТАННЯ ОБРАЗА

47

бражений, у землю перейду,
Прокляття хай ковтне могила.,
В теплі очей купаючи, мене
Даремно матінка ростила.

Даремно годувала молоком,
Співала над колискою, гойдала.
Гірким докором скривджених надій
У серці колисанка стала.

Невже, о світе, поки стало сил,
Найтяжчих мук не зносив я терпляче?
А чи усіх важких не вилив сліз,
Що вже й душа моя не плаче?

Таж на землі нікчемний гад-плазун —
І той спішить у воду, щоб спочити...
А я в свою останню, смертну мить
Не маю чим вуста змочити.

Не друзі тиснуть руки, а ланці,
Кайдани пов'їдалися у тіло...
І навіть сонце... І воно мені
Свого проміння пожаліло.

Хай я помру — та мука ж бо яка,
Що й перед смертю доні не побачу,
До рідної землі не припаду,
На маминій могилі не заплачу...

Чому й померти маю я в тюрмі,
Скривавивши своє холодне ложе?
Чому земля, за всю любов мою,
Мене й тепер зігрить не може?..

Любив тебе я, світе, як Меджнун
Лейлу-красуню,— серце трепетало!
Чому ж те серце, чисте, молоде,
Віддав ти звірям на поталу?

Від матері Вітчизни відірвав,
Хтозна-куди закинув душу бідну...
Моя прощальна, страдницька сльоза
Не упаде на землю рідну.

О Батьківщино, ніби сирота,
На чужині життя скінчу кайданне...
Хоч сльози хай до тебе допливуть,
Хай кров моя червоним цвітом стане.

Жовтень 1943

ПІСЛЯ ВІЙНИ

48

у

травні знову зберемося ми,
Старе вино поставимо на стіл.
І келихи розсиплють срібний дзвін,
Застольна залунає надовкіл.

Багато квітів буде на столі,
Й дівчата, ніби квіти, круг стола.
Як в самоті заждалися вони;
З їх віч і досі туга не зійшла.

А декого не буде серед нас,
Лиш буде щемний сум пустих стільців.
І перший ми підніmemo бокал
За вічну пам'ять бойових братів.

Який важкий ми час пережили,
Тож повеселимось в щасливий день,
Упившись радістю, а не вином,
Од серця ми співатимем пісень.

Недовго все ж;
вiдставивши чарки,
Усі з-за столу зведемось гуртом
І рушимо туди, де друзів кров,—
В поля, де гув двобою бурелом.

Шляхи розбиті, спалені міста
Давно, давно уже чекають нас.
Хай знов сокира й молот зазвучать,
Хай знову трактора озветься бас.

Хай повинню заграють пшениці,
Будинки хай встають із небуття.
Хай розцвітає в поті трудовім
Країни переможної життя.

Жовтень 1943

СЕРЖАНТ

49

хав з фронту я,
 Їхав, як усі,—
 До рідні спішив.
 Гомінкий вагон
 Із сержантом нас
 Звів і подружив.

В нього не було
 Хати і батьків,
 Не було сім'ї.
 — То куди спішиш,—
 Я спитав його,—
 У які краї?..

У кишені він
 Мацнув боковій
 І дістав листа.
 Усміхом сяйнув —
 Блиснула в очах
 Іскра золота.

— Дівчині одній
 Я писав листи —
 Двоє літ збіга...
 Славний наш Урал —
 То земля її,
 Звати Ляміга.

У листах мене
 Тішила вона
 Ласкою тепла,
 Гріла чаром слів...
 Непомітно так
 І любов прийшла.

Я у бій ходив,—
 А на серці лист,
 Ніби щит-броня.

Він і талісман,
І товариш мій,
І моя рідня...

Врешті, знаєш сам,
Що таке листи
На страшній війні...
Ось тепер зустріть
Адресатку ту
Хочеться мені.

Слала двоє літ
Вісточки свої —
Чей, не прожене!
Та й за віщо гнать? —
З перемогою
Хай чека мене...

★ Ешелон спішив
Так, неначе був
Заодно з бійцем...
Молодий сержант
Заховав листа,
Усміхавсь тихцем.

І гордився він,
І тримався він
По-юначому;
І крізь ночі й дні
Поїзд мчав його
На побачення.

І по-дружньому
Я сказав тоді:
— Вірність дорога!
І тебе, мабуть,
З нетерпінням жде
Вдома Ляміга...

У скількох у нас
Так у дні війни
Дружба вироста!..
Поспішаємо
На любові клич
В села і міста.

Мій же вам уклін,
Подруги бійців,
Зорі доброти!
Славних юнаків
Кличуть в рідний край
Трепетні листи.

Жовтень 1943

ДОПОМОГА ВЕСНІ

50

и помагати сонцю прийшли
Звільняти світ від криги й снігів.
Уже зими всі строки пройшли,
Летить, полки весняних вітрів!

Відколи оселилась зима,
Земля багато стерпіла зла.
Тепер баграми кригу ламай,
Аби зима скоріше втекла.

Вона скувала ріки швидкі,
Свободу відібрала у хвиль,
Веселі пісеньки — у струмків,
Зела зелений шепіт — у піль.

Вона прогнала радість з лісів,
Замовк без птахів сад неживий.
З ломами, гей, на ворога всі,
Пора нам засукать рукави.

Нехай з-під криги вийдуть річки,
Хай хвилі вільно мчать відтепер,
Хай журавлів весняні разки
Потягнуться до Срібних озер.

Хай відітхне земля після бід,
Хай зелень оживе на полях.
Нум, друзі, попрацюймо як слід,
Є сила, є й знаряддя в руках.

Гей, сонце, списом вдар золотим,
Ти, вітре, геть буранив зречись.
Струмки, озвіться хором лунким,
Ти ж, зимо, з вулиць в невідь котись.

- ☆ Здалась зима. Лопати й ломи —
На плечі; в серці ж радість несем.
Стелись нам, ряст; з суботника ми
З піснями голосними ідем.

Де ставила намети пурга,
Нас пролісок вітає здаля.
Він ніжну квітку нам простяга,
Як твій дарунок, мати земля.

Жовтень 1943

БУДІВНИК

51

Хмарини пливуть
В піднебессі яснім.
І кожен до хмари
Підноситься дім.

Здіймали їх наші
Долоні й серця —
І праця, й дерзання
Людини-творця.

Із глини й каміння
Рука трударя
Мурує дома
Посеред пустиря.

Спочатку будинок —
Неначе дитя,
Загорнутий міцно
В туге сповиття.

Мереживо дощок
Його обійма,
Ще в ньому ні плоти,
Ні крові нема.

Невдовзі вже буде
Готовий цей дім.
І спинитесь ви.
Подивовані ним.

І люди, що скоро
Оселяться тут,
Не раз пригадають
Високий цей труд!

Ітима життя,
Проминатимуть дні,
І свято засвітить
Веселі вогні.

Хай буде щасливим
І довгим твій вік —
П'ємо за здоров'я
Твоє, будівник!

Підводяться сотні
Будинків нових,
Бо праця натхненна
Народжує їх!

Жовтень 1943

ДО ДВІНИ

52

віно, коли б ти течію свою
Назад зуміла спрямувати,
Я все віддав би, щоб у рідний край
Хоч моє тіло віднесла ти.

Я так жадав у вихорі війни —
Знов попливти колись рікою,
Та доля в рабство кинула мене,
І тяжко жити із ганьбою!

Коли б я міг —
не тільки річки плин,
А все життя своє прожите
Я б разом повернув назад, щоб знов
Народу піснею служити.

Удома серцю — рай, і будь-які
Під силу труднощі здолати.
Яке то щастя — на своїй землі
У творчу працю поринати!

А коли там спостигне смерть мене,—
Немов дитя, земля укриє рідна.
І пам'ятник з моїх дзвінких пісень
Далеко буде чути й видно.

З неволею не мириться душа,
Палає від думок безсилах.
Врятуй мене, Двіно, прийми мене
В обійми струмнів буйнохвилех.

Нехай розрада невелика в тім,
Що лиш по смерті я поплину,—
Народ мій скаже: з туги навіть прах
Вертається на батьківщину.

Двіно, Двіно,
 коли б ти течію
Назад зуміла спрямувати,
Я все віддав би, щоб у рідний край
Мене і спів мій віднесла ти.

Жовтень 1943

МОЛОДА МАТИ

53

орить село... І заграва встає,
І в небі грають відблиски щомить.
Біля порога хати у диму
Недвижне тіло матері лежить.

Шість місяців дитині. Плачучи,
Вона шукає материнську грудь.
То смокче, то здивовано зорить.
Дитячі сльози по щоках течуть.

Ось тягнуться дорогою вози —
На захід утікає лютий кат.
Хай сльози й кров дітей і матерів
Його наздоганяють, як снаряд!

★ З підвалу вийшла дівчина Сарвар,
Почула плач поміж цеглиння куп.
І, повна жаху, заніміла враз:
Побачила вона сусідки труп.

Вона дитя на руки узяла,
І сльози втерла, і внесла у дім,
І напоїла теплим молоком,—
Всім серцем приголубила своїм.

Збудилось материнське в ній чуття
І сонцем просіяло із очей.
Всміхнулось дівчині мале дитя
І притулилось до її грудей.

Сарвар ще юна — їй сімнадцять літ.
Дивує це чуття її саму,
Та вже вона, голублячи дитя,
Як ненька, усміхнулася йому.

Ви ще побачите, з яким теплом
Дитину доглядатиме вона.

Почуєте і колисковий спів,
Що ввечері бринітиме з вікна.

Своїм крилатим серцем я лечу,
Щоб спів цей наслухати без кінця.
Спасибі, рідний краю, що даєш
Дівчатам нашим отакі серця!

Жовтень 1943

ОСТАННЯ ЗГАДКА

54

аємничий твій сміх
І привітні слова.
Сам я іншим стаю —
Не від чарів, бува?

Нащо забавки ці —
Ще й людині старій?
Худну я на очах,
Спокій втративши свій.

Щоб побачить тебе,
Переміряю шлях...
Серце рветься з грудей,
Мовби спійманий птах.

Кида в холод, у жар,
Як бувало колись...
Ти на світі одна,
Наймиліша, озвись!

Тільки й надить мене
Ніжний сміх-передзвін,
Як торкаєшся ти
Моїх срібних сивин.

Ти — як згадка
Про юнь,
Як остання з утіх.
Я щасливий і тим,
Що лунає твій сміх!
Що лунає твій сміх!

Жовтень 1943

БЕЗНОГИЙ

55

Я

повернувся, хоч і без ноги.
 Підходь, не бійся, подруго моя!
 Я перед ворогом не похилився —
 Дарма, що в битві втратив ногу я.

Як вибух міни повалив мене,
 «Нарешті впав!» — раділи вороги.
 Свого каліцтва я вжахнувся. Та все ж
 На повен зріст піднявся й без ноги.

За кров мою — розгнівавсь отчий край,
 Схилили верби, плачучи, гілля.
 Мені, пораненому, підвестись
 Допомогла свята моя земля.

Хай зраний, спромігся б кожен з нас
 Здолати по п'ятнадцять ворогів.
 Хто руку втратив, хто позбувся ніг —
 Та ворог нас скорити не зумів.

Землі своєї й п'яді не віддам,
 Якби й судилось згинути за мить.
 Без Батьківщини — хоч на двох ногах —
 Де міг би я ходити, де ступить?

Я повернувся, подруго моя!
 З твоїх очей — хай сльози не течуть.
 Зберіг я честь, і духом я не вмер.
 Хіба не в цьому справжня людська суть?

Жовтень 1943

ВАРВАРСТВО

(3 п'єси)

56

они... Вони, зібравши матерів,
Із дітьми вигнали у поле їх,
Копати яму змусили: самі ж
Аж корчилились: напав їх, бачте, сміх.

Як докопали яму, і на край
Поставили кати рядком людей,
Підпилий, руку звів носань-майор —
Драглилась лють у глибині очей.

Був хмурий день. Мов довгий караван,
Ішли свинцеві хмари дощові
Низенько при землі...

Ні, дня того,
Я знаю, не забудь мені повік.

Я бачив, як розбурхані річки
Ревли; і в час біди, немов маля,
Все плакала, розгнівана без меж,
Ридала ревно матінка земля.

Я бачив сам, як сонечко сумне
Крізь хмару дотяглося до землі,
Востаннє обнімаючи дітей,
Голубило їх личенька малі.

З жалю й ненависті осінній ліс,
Не криючись, гудів, стогнав, шумів:
Почулося — товстенний дуб упав
Під скрушні зойки вражених братів.

А діти наполохані з плачем
До материних тислися колін.
Убивці хижий постріл обірвав
Горючий з ньєчниних грудей проклін.

Одна дитина, паросток малий,
Здригаючись, мов зі страшного сну,
Сховала враз голівоньку свою
У мамину спідницю рятівну.

Припало спуджене перепеля,
Серденько зрозуміло все, видать.
— Стріляють, матінко, сховай мене,
Рідненька, я не хочу помирать!

Нагнулась мати до синка, з землі
Ривком обіруч підняла його.
Гвинтівці вражій навстріч наставля
Цю частку серця страдного свого.

Дитя щосил рвонулося із рук,
І крик розтяв всі землі і світи:
— Ні, мамонько, пусти, я хочу жить,
Я хочу жить, ріднесенька, пусти!..

— Не бійсь, дитино... скоро вже кінець,
Зажмурся й будь, синочку, молодцем!
Ще трошечки... ще трошки... потерпи,
Щоб кат не закопав тебе живцем!

Дитя заплющилось...
 Червоний враз
Шнурочок впав із шийки і завис.
На землю разом впали два життя,
У смертну мить навіки обнялись.

І grimнув грім, і вітер заквилив,
Бо серце муку не знесло оту.
Земля хлюпнула ріки сліз гірких!..
Та чим ти, земле, нам зарадиш тут?!

Скажи, ти прожила мільйони літ,
Ти маєш гори й далеч голубу,
Чи варварство ти бачила таке,
Хоч раз таку терпіла ти ганьбу?!

Вітчизно, прапор правди підними,
Що кривду злу не раз в бою боров,
На смерть нещадно варварів карай,
Що матерню й дитячу точать кров!

Жовтень 1943

ПІСЛЯ
ХВОРОБИ

57

К

інець хвороби... Місяці вона
Мій мозок кутала туманом.
Уже краплини поту на чолі —
Мов чисті роси, зблислі рано.

Розплющив очі: світ ясний навкруг,
Я чисту радість видихаю.
І якось дивно, ніби вперше я
Сьогодні у життя вступаю.

Мов світлий образ щастя і добра,
Всього, що в юності збулося,—
Всміхається і гладить медсестра
Долонею мені волосся.

Жовтень 1943

ЗУСТРІЧАЮЧИ
РАДІСТЬ

58

и, горе, геть мерщій відійди,
Минув, скінчився час для біди.
Терпіла гостювання твоє,
Як здумаю, аж дивно стає.

Ти місяцями в житлі моїм
Сумною тінню висло над всім,
Печаллю тисло серце мені,
Життя могого крадучи дні.

Ти одягнуло в траур мене,
Змарніло моє личко ясне.
Та радість повернулася знов,
Мій богатир звияжцем прийшов.

Зайшов, хлюпнуло з серця тепло,
І ніби сонце в домі зійшло.
То де ж тут далі горю сидить,
Саме нехай десь плаче, квилить.

Забула я, прогнала печаль
І чорну геть відкинула шаль.
На личку знов рум'янець горить,
А серце в грудях щастям бринить.

Я сонцю відчинила вікно.
Ні, так ще не сіяло воно.
В усьому краї радість онов,
Бо ти, бо ти, мій любий, прийшов.

В кімнаті квіти, квіти довкіл.
Ви, щастя й радість, прошу за стіл!
Ти ж, горе, швидше з дому тікай,
Нема тобі тут місця, і край!

Жовтень 1943

БЛОХА

59

Ід руку взяв я милу, й разом ми
 Пішли гуляти з нею до ріки.
 До мене пригорнулася вона,
 І я відчув, що ми такі близькі,—

Рукою доторкнувшись, обняла
 Вона мене так лагідно в цю мить,
 Що я осліп від щастя, про яке
 В житті, здається, можна тільки снить.

Великий в мене ніс, лице рябе,
 Отож, виходить, гарним не назвеш.
 Кохає, значить? І до неї я
 Потягся, щоб поцілувати теж.

Та саме в цю хвилину я відчув,
 Як щось мене вкусило в лівий бік.
 І тут урвався мій солодкий сон —
 Раптово щез, розвіявся навік.

Засунув під сорочку руку я,
 Бажаючи причину зла знайти.
 Збагнув я миттю, хто мене кусав —
 Блоха, взяли б її усі чорти!

Як бути: не добіг свого кінця
 Чудесний сон, що сниться тільки раз!
 І треба ж, щоб нікчемниця блоха
 Мене кусала у такий от час!

Ну, що ж! Від злості навісну блоху
 Шукаю, і намацую, й душу.
 Спочатку ніби й потішає мста,
 А згодом — у душі я жаль ношу.

Чи я, кохання повен, не блукав,
 Роз'ятрюючи душу знов і знов;

Коли ж укус блохи любов здолав,
Питаю: чи всесильна ця любов?

Отож-то й є: тікає щастя геть,
Як поруч капость бачиться лиха.
Коли ж приходить істинна любов,
То на заваді не стає блоха!

Жовтень 1943

* * *

60

рйшов чужинець. І народний гнів
Безмежним став супроти цього зла.
Коли б погасло сонце, то й тоді
Біда такою б, може, не була.

Не просто у двобої ворог здавсь,
Ні, це народ, народ мій переміг —
І матір землю вихопив з вогню,
І сонце людства для життя зберіг.

РОЗРАДА

61

Війни вернувшись, на чолі стола
 Ми сядем, діти нас оточать,
 І пережите нами — тугу й біль —
 На радість обернути схочуть.

А ти розкажеш їм тоді про нас,
 Про нашу боротьбу в підпіллі.
 І стільки буде полум'я в словах,
 Що спалахнуть серця несмілі!

Ми скажемо: не треба нам хвали,
 Не треба квітів дарувати.
 Найбільшим подарунком нам усім
 Хай стане перемоги свято!

Додому вернемось і, як колись,
 До друзів зайдемо в гостину.
 І за народ наш вип'ємо бодай
 Кумису чи вина чарчину.

Настане день, мій друже, не журись,
 Не дай лиш згаснуть сподіванню!
 І незабаром наш Казанський кремль
 Затьмить ворожу буцегарню.

Москва свободу подарує нам,
 Казань з розкритим серцем стріне.
 «Челюскін» не скоривсь колись льодам,
 За це вшанує й нас країна.

І прийде славний перемоги день,
 Правдиве наше, друже, свято.
 Священну клятву не зганьбили ми,
 Про честь Вітчизни дбали свято.

ДРУГОВІ

(А.А.)

62

H

Не смутися, друже, що так рано
 Маємо з цього життя піти.
 Ми жили як треба,— й не купили
 Ані дня, відрікшись правоти.

Не число років, не просто старість
 Є мірилом повноти життя.
 Може, наша смерть — це лиш початок
 Вічного життя без забуття.

Голову покласти, коли треба,
 За народ свій клятву я давав.
 Хай би й сто життів було у тебе,
 Всі хіба за нього б не віддав?!

День — мов свято, щойно про Вітчизну
 Добру звістку принесуть мені;
 Справжнє щастя — чути пліч-о-пліч
 З рідним краєм і на чужині!

А якби, про власну шкуру дбавши,
 Я тікав од смерті манівцем,
 Хай би мене зрадником назвала
 Батьківщина й плюнула в лице!

Ні, не хочу я такої дяки,
 Зрадника життя — ганебна путь.
 Хай йому на всій землі за зраду
 І ковтка води не подадуть!

Не смутися, друже, наші долі —
 Це Вітчизни іскорки малі.
 Згаснем ми, та викреше наш подвиг
 Світло непогасне на землі.

Нашу звагу й вірність Батьківщині
 Хай тепер доводить наша смерть.

Чи ж не цими самими чуттями
Наші душі повнилися вщерть?!

А коли й умрем, не думай, друже,
Що впадем без сліду й вороття!
«Ось як треба жити й умирати!» —
Скаже про нас молодь з майбуття!

Жовтень 1943

ДО СМЕРТІ

63

У

же не раз я, смерте, рятувавсь
Від пазурів твоїх.
Рука життя підводила мене,
Як встати я не міг.

Невтомно я виходив на двобій
З тобою знов і знов,
Хоча, здавалось, у глибінь твою
Все далі й далі йшов.

Мене кляла і віщувала ти,
Що вже мій час настав.
Та я, перемагаючи тебе,
Упертіший ставав.

Я знаю, смерте, що з тобою гра —
То невесела річ.
Та чи душі пристало марнувать
Безжурно день і ніч?

Чи то життя набридло вже мені,
Що я такий бунтар?
Ні, смерті ще не хочу я. Життя —
Це найдорожчий дар.

Коли вжахнешся лютої грози —
Настане тиша вмить.
О ні, до тебе крізь грозу я йшов,
Не міг я відступить.

Тепер я знову в пазурах твоїх —
Не вийти із-за ґрат.
На руки, що мережать ці пісні,
Наклав окови кат.

Моє життя, сердечний мій вогонь
Вже догорить от-от.
Якщо помру — за правду я помру,
За рідний наш народ.

Заради них не раз, не двічі я
До рук твоїх трапляв;
Немов навмисне, зустрівач тебе
І скрізь тебе шукав.

Що вдієш: до народу й правди шлях —
Важкий, тернистий він.
З борцем у парі споконвіку йшли
Звитяга чи загин.

Погасну я невдовзі, мов зоря
В безмірності висот.
За Батьківщину помираю я,
За правду й за народ.

ГІРСЬКА РІКА

64

Ч

Чом лютує ріка,
Чом вирує, хмурна?
Чом не тихо тече,
Супокійна, ясна?

Чом ці хвилі ревуть,
Чом ця піна кипить?
Чи бояться когось,
А чи хочуть втопить?

То, розлившись, тече
Між зелених лугів,
То розказує щось,
Б'ється в твердь берегів.

То шаліє ріка,
Валуни поверта,
То спадає туди,
Де безодня крута.

Хто ж стривожив її
До найглибшого дна?
Чом лютує вона,
Чом вирує, хмурна?

Я спитав: — Ти чому
Нетерпляча така?
Чом так грізно шумиш,
Неспокійна ріка?

— Я,— сказала вона,—
Під землею була,
Я без волі жила,
У пільмі знемогла.

Як я прагнула там
Шлях до світла знайти!
Нині вирвалась я
У широкі світи.

Гнів і пристрасть моя,
Що в неволі були,
Вже звільнились од пут
І стократ ожили!

Вільна я — і ясний
День сьогоднішній мій,
І майбутнє моє
Повне чистих надій.

Слаблю сонячний схід,
З підземель я сміюсь.
Ось чому я киплю,
Ось чому не скорюсь.

28 жовтня 1943

БУРАН

65

З

мішалось все, буран нас засліпив,
Спинились коні — десь пропала путь.
Далекі вогники села ледь-ледь
Крізь снігову виднілись каламуть.

Ми від морозу, що нещадно пік,
Скоцюрбилися геть, мов та сушня.
Пробрівши по заметах, до воріт
Чиїхось ми дістались навмання.

Ми змерзли так, що думали — й за вік
Нам не зігрітись, де вже там за ніч!
В охайній хаті лампа ждала нас,
Натоплена, що аж пашіла, піч.

Ми за годину мали, хай би що,
Дістатися до станції, і край.
Та нам буран дорогу перекрив.
Що вдієш тут? Терпіння позичай.

Погоду лаючи, при дверях ми
Стояли; ще трясло з морозу нас.
І ось, мов місяць всміхнений з-за хмар,
Зайшла в кімнату, ні,— зійшла вона.

Я глянув і очима прикипів,
Від подиву залякнувши ураз:
Це хто, Меджнунова любов,— Лейла?
А чи любов Тахірова — Зухра?

То вище сил моїх — чи опишу
Її волосся, стан її тонкий,
Який таївся чар у змаху вій,
Як уст манили ніжні пелюстки,

Які, коли всміхалась, ямочки
З'являлися у неї на щоках,
Який, лиш заговорить, проступав
Лукавий усміх в осяйних очах.

Та що про це,—
Знайомлячись, вона
Так чарівливо глянула на нас,
Що тілом перебіг легкий вогонь
І в серці вмить пожежа зайнялась.

Чого ми нарікали на буран,
Що збив нас з шляху, місяць загасив?
Красуню, котрій місяць заздрить сам,
Буран, як друг, натомість нам явив.

Красуня посадила нас за стіл,
Та — мед на стіл, та чай із молоком.
І про важку ми всі забули путь —
Нас юність поманила знов крилом.

Буран улігся,
Хмари розбрелись.
З-між них сяйнула місяцева мідь.
Товариш мій прокинувся мов зі сну,
Згадав, що їдем, мусимо поспіть.

Ми рушили.
Мрійливий місяць знов
Срібло на сонні вулиці пролив;
Ах... не хотілось бачити його,—
Всім серцем за бураном я тужив!

Я сумував, немовби втратив щось,
В очах снувалися вабливі сни.
Надворі вітер стих,
але в душі
Буран розбушувався вогняний.

☆ Скажи, навіщо ти в чужих полях
Блукати нас примусив, сніговій?
Скажи, навіщо ти привів мене
До цих чарівних таємничих вій?

Далеко вже та ніч, і місяць той
Сховався ген за далеччю років.
Солодка муко, молодість моя,
Й тебе давно розвіяв шал вітрів.

Хай як було, хай мерзли й грілись ми,
Блукали хай між снігових узвиш,
Ніж тихо жити, в тисячу разів
Такий буран спізнати веселіш!

2 листопада 1943

ОДУЖАННЯ

66

ворів я. Із аптеки поблизу
Усі, здається, випив ліки,
Але все більш знекровлювався я,
Ставав худим-худющим тільки.

Боліло серце, з безкінечних мук
Душа немов осиротіла,—
І ліків я тоді потребував
Для неї більше, як для тіла.

Усе те зрозуміла медсестра,—
Немов у душу зазирнула,—
І погляд ніжний, усмішку ясну
Мені подарувала чуло.

Не знаю, може, інших сто хвороб
Мене, живого, розпинали,
І котра з них страшніша — про таке
Лиш лікарі, напевне, знали.

Але тобі спасибі я кажу
За доброту, о сестро мила!
Ти воскресила поглядом мене,
Ласкавим словом оживила.

2 листопада 1943

ЧАСТУВАННЯ
ПОЕТА

67

остей зібрав поет...

Жінок, дідів,
І юних, і мужів бувалих.
Покликав їх у серця гойний сад,
Де вірші квітами буяли.

Щоб весело гостям його було,
Поет в годину добровісну
Із серця у бокали палахкі
Налив ущерть гарячу пісню.

Від полум'я тієї пісні всі —
І молоді й старі — сп'яніли.
Звились окрилені думки й чуття,
Побільшало надій і сили.

Тоді: — Поете, — мовив сивий дід, —
Я дякую за частування!
За дев'яносто літ такого я
Не зазнавав душі палання.

Багато я побачив на віку
І радощів, і безголов'я.
В твоїй жé пісні нині знов свою
Буремну молодість знайшов я.

СУСІДИ

68

З

сусідою ми не друзі,
В нас дружби нема й не було.
Щоденно — якась нова капость,
Щоденно — нове якесь зло.

Повішу білизну сушити —
Він попіл почне трусить;
До тину сніг замету я —
Його він розкидає вмить.

Червону капусту якось
За хатою я посадив,—
Та мучить передчування:
Ніяк не минути біди.

Капуста моя виростає,
Вже листя росте, достига,—
Уже відчуваю смак я
З капустою пирога.

Та раптом купив сусіда...
А що б ви гадали? Козу!
Мов грім упав поміж нами,
А значить — чекай на грозу.

Ковтнула б земля захланна
Козу — оте лихо із лих!
Ох, як її люто бив я,
А тільки добить не встиг.

Пасеться вона щоднини,
Де капуста рясна росте,
І ратицями оббиває
Листов'я смачне оте.

Вважайте, пропав городець,
Козі ж тій — і горя нема...
До розбомбленого містечка
Подібна та грядка німа.

Поглянув — махнув я рукою,
Капусту свою занедбав,
Щоб сусідові досолити,
Я вовка собі придбав.

МОРАЛЬ ОПОВІДІ

Сусіда козу зарізав,
Але, що найбільше із див:
Мене на почесне місце
Він серед гостей посадив.

Не знав я свого сусіди,
Отож і признатись не гріх,—
Бо сам я, напевно, винен,
Що городу свого не вберіг...

Коли ти не вмієш сказати
Трьох добрих слів, далєбі,
І зло пам'ятаєш мізерне,
А вовка носиш в собі,—

Оце вже, мабуть, найгірше.
Тоді ж запряся я:
Сусіда покличу в гості,
Як достигне капуста моя.

4 листопада 1943

БУВАЄ
ЧАСОМ

69

уває часом, що душа, на подив,
Стає така тверда і невразлива,
Що навіть невблаганний смерті повів
Не рушить пелюсток її тремтливих.

У мить таку знов погляд гордо сяє,
В думках ні суєти, ні болю втрати,
В цю мить душа вже іншого не має
Жадання, як писати і писати!..

А час прийде у зашморгу висіти,—
Вбиваючи, шалійте скільки сили,
Та все одно поету принесіте
Його перо, паперу і чорнила!..

Листопад 1943

КАМ'ЯНИЙ МІШОК

70

У

цього кам'яного мішка
Замість зав'язки — брама важка.
Ти розбий її і втечи,
Бо у смерті довга рука!

Тебе кинули в цей мішок,
Зав'язали мішок під вершок
І поставили в чергу на млин,
Щоб змолоти на порошок.

Із мішка гребе, із глибин
Все підряд мірошник, і млин
Люто меле людські життя
Під залізний брязкіт жорнин.

Кров — не мливо — з жорен тече,
Кат з прокльонами всіх товче,
Упивається кров'ю цей клоп,
Цар катівень, що муки тче.

Але годі гинуть життям
І людей молоти млинам!
Годі кров, дорогу для Вітчизни,
Дозволяти точити катам!

Розтрощіть, люди, тюрми-мішки
І катівні-млини на тріски!
І здійміть кривавих клопів
Ви на гострі свої штики!

КАТОВІ

71

М

ене ти не поставиш на коліна,—
 Катуй-перекатуй, в дугу зігни,—
 Та смерть свою я стоячи зустріну,
 Хоч голову сокирою зітни.

Але за те, що я тобі подібних
 Не тисячу стлумив — лиш сотню псів,
 Я б, на коліна впавши, землю рідну,
 З війни вернувшись, перепросив.

Листопад 1943

КВІТИ

72

умо, діти, мерщій на луги!
Усміхайтесь — вам до лиця!
Веселить матерів дорогих,
Утішайте зболілі серця!

В травах квіти якраз розцвілись —
Різнобарвна пахтить пишнота.
З гіацинтом у парі нарцис,
Мак якстріє, як ваші уста.

Пестить сонечко їх у теплі,
Сколихнулись на вітрі вони.
Для святої матері землі
Рідні доньки вони і сини.

Тут багато боїв одгуло,
Тут вершилася праведна мста,
Тут без ліку хоробрих лягло,
Тут горіли і села, й міста.

За Вітчизну гриміли бої,
Аж стогнала в скорботі земля:
Скільки сліз омивало її,
Скільки крові лилось на поля!

Не забути їй битви трудні.
Та прийшла довгождана весна,—
Перемоги вітаючи дні,
Одяглася у квіти вона.

І надія живих утіша:
Вічний племінь життя не погас!
То землі невмируща душа
В кожному квіті озвалась до нас.

Нум по квіти на луг, дівтора,
Ви й самі — милі квіти земні!
Віку вашого чиста пора
Хай вітає ці радісні дні.

Може, й ваші батьки й матері
В тій великій війні полягли...
І в своїй передсмертній журі
Вас у серці своїм берегли.

Ви до квітів лице прихилить,
Як дитина до неньки схиля...
Вам щасливе майбутнє вістить
Повна горя і крові земля.

Ви ж бо, діти,— цвітіння оте,
Що вродилося з лона її.
Кожна квітка із крові росте
Тих, що голови склали свої.

Ви нам любі, ви наше життя,—
Вічний корінь його не зачах.
Вже червона зоря майбуття
Пломеніє у ваших очах.

Тішить нас сподівання одне:
Виростає ви з року в рік.
Це для вас усе щастя земне
Завойоване нині й навік.

9 листопада 1943

СИЛА ДЖИГІТА

73

дважний воїн з серцем соколиним
Народові священну клятву дав,
Взяв автомат, свою надійну зброю,
І скакуна швидкого осідлав.

І скрізь, де він пройшов, ворожі лави,
Гармати й танки обертались в прах.
Звідкіль, скажіть, у нього стільки сили,
Звідкіль таке завзяття у очах?

Крізь воду і вогонь — Вітчизні вірність,
Мов стяг, проніс з одвагою джигіт,
Бо сильний не конем чи автоматом —
Незламною присягою джигіт.

19 листопада 1943

НЕ ВІР!

74

Я

Якщо почувеш, люба, з вуст чужих:
«Спіткнувся він, не витримав борні»,—
Не вір, моя кохана!

Слів таких
Не скаже той, хто другом був мені.

Словами клятви сяє кров моя
На прапорі, що кличе нас у бій.
Хіба спіткнутись маю право я?
Схитнутися — дозволю я собі?!

Якщо почувеш, люба, з вуст чужих:
«Вітчизну зрадив він у судний час»,—
Не вір, моя кохана!

Слів таких
Не скаже той, хто другом був для нас.

Далеко рідний край, моя сім'я...
Я непохитний в боротьбі святій.
Якби тебе й Вітчизну зрадив я,
То що лишилось би мені в житті?!

Якщо почувеш, люба, з вуст чужих:
«Загинув твій Муса у боротьбі»,—
Не вір, моя кохана!

Слів таких
Не скаже той, хто другом був тобі.

Земля засипле тіло — і кінець...
Та не для серця, повного пісень!
Хіба то смерть, коли ступив боєць,
Здолавши смерть, у перемоги день?!

20 листопада 1943

БЕЗОДНЯ

75

К

упалась дівчина у річці,
У сяйві місячнім. Вона
Лебідкою пливла безжурно,
Пірнала рибкою до дна.

Навколо неї срібні хвилі
Зімкнулись, наче обручі.
На груди сипалися перли,
Коса світилась на плечі.

Блищало мармурове тіло.
Де похилились верби, там
Вона вечірньою зорею
Ввижалася очеретам.

Вона, за хвилями погнавшись,
Уже далеко запливла.
Безодня силою жахною
Її донизу потягла.

— Рятуйте! Пробі! — закричала.
Луною підхопило крик.
На поклик той прожогом вибіг
З намету юний мандрівник.

Поплив —
і врятував красуню.
А щойно вийшла з течії,
Він глянув — і зачарувався
І станом, і лицем її.

★ Навіщо зором спломенілим
Ти серце спалюєш дотла?
Навіщо ти мене в безодню
Кохання-згуби затягла?

Ні щастя, ні турбот, ні горя
В коханні знов не віднайти!
Невже русалкою і справді
Народжена, красуне, ти?

Згадай, як хвилями страшними
Плив за тобою я вдогонь!
«Спасибі!» — ти сказала, дивний
До серця вкинувши вогонь!

Чи юнака тепер врятуєш,
Який зачув у серці біль,
Потрапив у кохання-море
І потопає серед хвиль?

ДВОРУШНИКОВІ

76

оча мій одяг в сорока латках,
Зате душа ясна — я гордий цим!
Ти ж — весь в шовках. А в душу зазирни —
Налічиш латок сімдесят ще й сім.

28 листопада 1943

БАЖАННЯ ДІВЧИНИ

77

З

відкіль не прибували сватачі —
З країв заморських, із-за гір крутих,
В одежах із атласів, із парчі,
В каретах не простих, а золотих.

Дарунки їхні — щедра данина! —
Іскрилися камінням дорогим,
Та тільки всім одмовила вона —
Додому поверталися ні з чим.

Прийшов поет, а за дарунок мав
Лиш серце, повне племінних пісень,—
І дівчині він за обранця став,
І сонцем засіяв щасливий день.

29 листопада 1943

МРІЯ

78

М'яжка неволя змучила мене.
 Ночам і дням рахунку не веду.
 Забрала в мене проклята тюрма
 Усі надії й силу молоду.

Усе частіше кашель напада,
 Питьма гнітить у кам'янім мішку.
 Погляну вгору — грати у вікні,
 Погляну прямо — двері на замку.

А прийде ранок — шибеницю жду,
 Від неї не сховатися мені.
 Та хочеться хоч трохи ще пожить,
 Своє забути горе уві сні.

Буває, в загразоване вікно
 Зорі ясний промінчик зазирає.
 Тоді мені здається, дорога,
 Що знову ти провідуєш мене.

Ласкаво усміхаєшся в п'їтмі,
 Схилившись тихо над чолом моїм,
 І я вчуваю милий голос твій:
 «На свято волі звідсіля ходім!

Мене ти, певно, більше не чекав,
 Гадав, не буде звідси вороття,
 А я зорею ранньою прийшла,
 Тобі дарую волю і життя».

О світла мріє, порятунку мій,
 Єдина втіхо, щастя осяйне!
 У темній цій в'язниці кам'яній
 Хоч ти, єдина, не покинь мене!

Недовго жить лишилося мені,
 Та непохитно, друзі, вірю я:
 Вже перемоги устає зоря —
 І Батьківщина житиме моя!

* * *

79

юнь, дівчатами не спокушай,
Хіба до них старому вже мені:
До пояса сріблиться борода,
Дочка моя — якраз на виданні.

* * *

(Епос «Масгут-батир»)

80

Москва прийде, нас визволить вона
Із тюрм, з підвалів глибочних.
Написано «Свобода і життя»
На праведних її знаменах.

ЛЮБОВ

81

76

нак закоханий
 В душі носив
 До дівчини любов безкраю.
 «Кохаю!» — він сказав. Та не почув
 У відповідь: «Я теж кохаю!»

Чи то байдужість вдавана була,
 Чи, може, справді не любила,
 Та тільки ще жагучіша любов
 Юначе серце опалила.

Розпочалась війна. І довелось
 Прощатись з милою джигіту.
 Вела його любов крізь пломінь битв,
 Сушила кров його пролиту.

Він перший вирушав на лютий бій —
 За дівчину, за рідну хату.
 Якби героєм справжнім він не був,
 Хто б став його джигітом звати?

Любов'ю сильний, повен сподівань,
 Являв він мужність серед бою.
 Вже перемоги зблиснула зоря,
 Та підкосив снаряд героя.

Зітхнув востаннє у гарячці він,
 Від смерті подиху сп'янілий.
 «Кохаю» — він сказав.
 І ще почув:
 «Кохаю теж!» — сказала мила.

30 листопада 1943

МІЙ ПОДАРУНОК

82

Бельгійському другові
 Андре Тіммермансу,
 з яким познайомився
 у в'язниці.

Я

кби могли вернутися до мене
 Мої весняні ранки голубі,
 Найкращі квіти рідної Вітчизни
 Подарував би, друже, я тобі.

Але ні саду я свого не маю,
 Ані двора, а волі й поготів.
 Давно зів'яли квіти в цьому краї,
 Сама земля в руках у ворогів.

Лише одне є — чисте серце в мене,
 Нескорене в нерівній боротьбі.
 Свої пісні, написані від серця,
 Дарую, наче квіти, я тобі.

Хоч я й помру, та пісня не загине,
 Над нивами Вітчизни пролуна,
 Повідає усім про нашу дружбу —
 У серці в'язня розцвіла вона.

ЧОТИРИ КВІТКИ

83

Ять піхотинців залягло в яру
З пляшками та гранатами в руках.
На вогневому рубежі вони
Ворожим танкам перетнули шлях.

Повзли сталеві змії напролом,
Гатили із гармат неподалік,
Та наш боєць вогненним кулаком
Одного «тигра» повалив на бік.

А танки скаженіли і повзли,
Свинцем плювавсь панцерний удав.
Не витримав лише один з п'яти:
«Здаюся...» — руки вгору підійняв.

Тоді позаду встав один боєць
І в спину засадив йому багнет,
І зрадник, похитнувшись назад,
Без духу повалився у кювет.

Не захопили «тигри» рубежа.
Один зірвався у глибокий яр.
Всі четверо загинули в бою,
Але ворожий стримали удар.

Чотири квітки в полі розцвітуть —
Запломенить вогнем червоний мак,
Де четверо у славі полягли.
Над зрадником — жовтітиме будяк.

Прийдіть сюди, дівчата, навесні,
Зірвіть будяк, щоб сліду не було!
Нехай червоні маки зігріва
Сердець дівочих лагідне тепло!

РИБАЛКИ

84

Н

Над річкою зіпнулося шатро,
Палають дрова у багатті.
А біля вогнища іскриться жарт,
Лунають співи заповзяті.

Це полум'я неначе підняло
Над коном присмерку завісу.
Ідуть джигіти в запальний танок,
І долинає шепіт лісу.

Їм щиро аплодує очерет,
Їм світять у солодкій млості
Лілеї-зорі... бо рибалки їм —
Давно вже друзі, а не гості.

Срібліє риба — тонн із шістдесят
Сьогодні вловлено в Байкалі.
Джигіти раді успіхам своїм,
На березі багаття палять.

Удень — і дощ, і вітер, і не раз
Переставало сонце гріти.
Зате ж — улов, і гріються тепер
Вогнем та піснею джигіти.

Лише один сидить у самоті,
На місяць дивлячись, край схилу,
Душею він летить через Байкал
І згадує далеку милу.

Удень усе було легким: тягав
Живої риби срібні тонни.
Але вночі не йде до нього сон,
І хлопець у печалі тоне.

Вся вагота десятків срібних тонн,
Збагнув він, легшою буває
За ту смутну і пристрасну любов,
Що в серці юнака палає.

РАНИ

85

К

расуні сестри, з нами не один
Важкий тягар перенесли ви!
На очі ваші чорний попіл ліг,
На платті — слід кровоточивий.

Солдатів перев'язували ви,
І піднімали тих, що впали,
І додавали сил нових бійцям,
Які в походах знемагали.

Пораненим, усім стражденим ви
Допомагали завжди в горі,
Красуні сестри рідної землі,
Спасибі вам, проміннозорі!

Яка розрада змученим серцям —
Ясні, прекрасні лиця ваші!
На Батьківщину повернулись ви,
Звитяжно нечисть геть прогнавши.

Але ж, красуні сестри, нині ще
Вся в ранах зболена країна:
Чимало є дітей без матерів,
Чимало міст лежить в руїнах.

Хай буде кожне з жител кам'яних
Руками вашими зігрите:
Ви матерями станьте для сиріт,
Міста умерлі — воскресіте!

На наші закривавлені поля
Піт золотий пролийте нині!
Перемогли ви навісну орду —
Зітрете
І сліди руїни!

СНІГОВА ДІВА

86

имовий день, дитячий сміх!
 Де Срібна височить гора —
 Так заіскривсь підталий сніг,
 Що просто очі відбира...

Награлась в сніжки дітлашня,
 А де снагу подіть живу? —
 І на самому схилі дня
 Зліпила діву снігову.

Підкрався вечір, ніби лис,
 І не до гри вже дітворі,—
 Всі по домівках розбрелись,
 Лишили діву на горі.

Її всю нічку обвівав
 Південний вітер-тепловій,
 Весну і сонце вихваляв
 І таїну повідав їй:

— Ти ще не знаєш Сонця, ні,
 Богатиря з богатирів:
 Геть-чисто риси всі земні,
 А скільки в погляді вогнів!

Сказала діва до пуття:
 — Хай ваші сонце і весна
 Розтоплять сніг, але чуття
 Це серце крижане не зна.

Тим серцем я люблю зиму,
 Як матір, ще із давнини,
 Знай, що холодному йому
 Не треба сонця, ні весни.

★ Тут Сонце рано-порану,
 Усміхнене, вклонилось дню
 І кликнуло стрічать весну,
 Даруючи букет з вогню.

А діва ніби ожила,
Вона вітає Сонця схід:
Любов не може без тепла,
Розтопить поцілунком лід.

Таке вже Сонце осяйне,
Не тільки сніг — коли весна! —
Розтопить серце крижане,
Бо закохалася вона.

Палає Сонце не дарма
І захопилось неспроста:
Красуню діву обійма,
Вустами обпіка уста.

Така прекрасна мить була,
Що діва під його вогнем
З любов'ю серце віддала
І задзвеніла ручаєм!..

Сльозини впали із лиця
Дівочого — і їй здалось,
Весну кохання зустріча,
Розкидавши сріблини рос.

* Де ж діва з серцем крижаним,
Коли довкіл цвіте весна?
Коханням пройнята земним,
Пливла, яріючи, вона...

А потім, наче й не було,
Спливли сльоза і юнь, як сон,
Квіткове диво зацвіло,
Розкривши сонячний бутон.

Кохання!.. Розтопи й мої
Чуття — в обіймах дай побуть!
В які б не занесло краї —
Багряні квіти зацвітуть.

4 грудня 1943

ТРУНА

87

А

ж дев'яносто літ прожив Фарук.
Та щось лихе вже бачить око.
Він голову руками охопив,
Сів і замислився глибоко.

І мовив він: — На світі я пожив,
Хоч трохи совість треба мати.
Чи не прийшла пора — рушати в путь,
Чи не пора вже помирати?

Чи не пора всі радощі земні
Забути, як і всі страждання?
Чи не пора про постіль ту подбать,
В якій зустріну мить останню?

Отож до майстра поспішив Фарук —
Собі труну замовить зранку.
А двері трунаря й перукаря
Містились на одному ганку.

Хотів уже зайти, але навстріч
Йде дівчина із перукарні —
Лицем рум'яна, в білому вбранні,
Ще й чобітки на ній прегарні!

В її очах — і юність, і краса!
Як серцю тут не полюбити!
Як старості не уклонитись їй
І смерті як не відступити!

Дівочий погляд запалив огнем
Старече серце нездужале.
— Куди ви, діду? Чи не по труну? —
Жартуючи, вона спитала.

— Ні, дівчино! Мене за комір смерть
Не тягне ще до свого брану.
Бач, треба бороду підкоротить,
А до труни — лягати рано.

ОДНА ПОРАДА

(Про людяність)

88

Б

Багато бачив я людей-слонів —
Широкогруді, міцнотілі.
Але хотілося б уздріть того,
Хто є людиною на ділі.

Буває, чоловік залізо рве —
Погодьтеся, коштує зусиль це.
Та що із того, коли сам — як слон,
А діла — горобцю по крильця.

Хай буде совість чистою твою,
Над чим би тільки не трудився.
Нехай би силою ти не гордивсь,
А людяністю лиш гордився!

Твердого духу, розуму свого
Несхибний слід лишай повсюди,
Бо справедливістю (а не мечем!)
І правотою сильні люди.

Ти на землі не проживи, немов
Сухий курай серед пустині.
Твоє життя хай буде маяком
Для молодого покоління.

Сталь не ржавіє від трудів своїх,
Пропечена — не м'якне глина.
Не зникне той, хто діло завершив,
Вітчизна не забуде сина.

9 грудня 1943

ДУБ

89

К

рай шляху дуб старий росте,
Один-єдиний на шпилі,
Серед зеленої трави
Гілками дістає землі.

Ранковий налетить вітрець,
Заводить в листі крутію.
Співає, згадуючи, дуб
Про відшумілу юнь свою.

Скопав, літ тисячу тому,
Хтось землю, рясен піт пролив,
Зелену іскорку життя
Уперше дубу запалив.

Хто знає — був то садівник,
Чи ратай, чи юнак-джигіт,
Чи, може, сам великий цар,
Закоханий в зелений світ.

Земля ввібрала піт рясний:
Хто б не довбав її, тверду,—
Завдячує і досі дуб
Його натхненному труду.

Повз нього йдуть курним шляхом
Подорожани в далину —
І кожен пісню наслухать
Воліє дубову сумну.

Хто б із дороги не забрів,
Як гостя, він приймати звик:
Намет із листя напина,
Щоб дощ чи вітер не проник.

Запросить в затінь косарів
Після роботи відпочить;
Тут в зоряну бувають ніч
Ті, в кого серце пломенить.

Дорогу тим покаже дуб,
Хто в хуртовину заблука,
Спекотного напоїть дня
Не одного мандрівника.

О пращуре далекий мій,
Доземний б'ю тобі поклін
За те, що дуба посадив,—
І виріс пам'ятником він!

Хай на землі глибокий слід
Залишить кожен із людей,
Щоб доля вивершилась так,
Як дуб тисячолітній цей.

10 грудня 1943

СОН
ДИТИНИ

90

Меплий пух укривал,
Білий сніг подушок.
Очі як одірвать? —
Глянь, лягло на бочок!

Плічка, глянь, мірний рух —
Тихий вдих, видих-спад.
Як в росі, блискотить
Ярий мак губенят.

А овал яблук-щік,
Трепет вій-пелюсток!
А косиць сяйний шовк —
Круг лица обідок!

Ось нараз — ковдру геть,
Ручку вбік... Чи не жар?
Супить брів підківки...
Диво див! Чари чар!

Мій аніс, мій нарцис,—
Медом сон твій пахтить!
При тобі весь твій скарб —
Зайченя твоє спить.

Змовкло все навкруги,
Вітерець занімів,
А вже дім, що й казати,
Дім завмер поготів.

Тихо! Тс! Навіть крок
Так ступни, щоб не чуть!
Не збудить нам дитя,
Хай поспить досхочу!

Трійко мух тут було,
То і їх заодно,—

Як людей,— за поріг,
Рушником за вікно.

Отакий дорогий
Тихий сон твій, дитя,
Край грудей, що дають
Молоко і життя.

11 грудня 1943

ЧАРІВНИЙ КЛУБОК

91

Немов казковий чарівний клубок,
Тяглась життя мого стежина.
Я довго йшов, та на ніч зупинивсь
У домі цім — задля спочину.

Ось і господар зустріча мене,
Немов чортячий цар-невіра.
Не шапку має — мертвого орла
На голові. В руках — сокира.

Залізна в нього брама: в ній якась
Подоба отвору малого.
Щодня до нього зазирає він,
Рахує жертв і гордий з того.

На сотнях вогнищ там щодня печуть
Для нього страву — людське м'ясо.
В цей дім закинула мене судьба,
Аби згубить мене до часу.

Ех ви, страшні бабусині казки,
Змагатись з дійсністю — куди вам?!
Як змалювати варварство, яке
Панує в домі цім жахливім!

Розставлено капкани скрізь, куди б
Ногою не ступив тепер я.
У кожнім закутку чигає смерть,
Невільницькі замки — на дверях.

Заведено такий порядок тут:
Розумним — голови стинати.
Для матерів, дітей — вогненна піч,
І день, і ніч тривають страти.

Привозять для господаря сюди
Змарнілих, взятих до неволі
Дівчат і юнаків із чужини,
Щоб тут їх убивать поволі.

Здригався я, побачивши увіч
Криваві сльози, що лили ви.
Все бачене, страхітну казку цю
Я пережив як сон жахливий.

Прийде моя черга. Коли помру,
Мої пісні повторять квіти,
І сосни, й ягоди, які мені
В дорозі довелось уздріти.

Немов казковий чарівний клубок,
Мій спів дорогами снується.
Цим слідом ідучи, знайдете ви
Останню пісню мого серця.

12 грудня 1943

У КРАЇНІ
АЛМАН

92

е ти — великого Маркса країна,
Це — буремного Шіллера дім?
Як бранця, мене сюди пригнали
І — «раб!» — стрельнули словом своїм.

А де ж Ротфронту доба вогненна,
Її палкий, безсмертний девіз?
За що мене, сина Клари Цеткін,
Били в тюрмі до кривавих сліз?

Хіба ж такою бачив тебе я
У сяйві чарівних Гете видінь?!
Чому не стрясає зал мармурових
Симфоній Бетховена височінь?

Я, що обожнював вольного Гейне,
Мушу в кайданах ноги тягти,
У скропленій кров'ю Карла і Рози
Тюрмі холодній лічити кути.

Темно, не видно променя сонця,
Країну запнув кривавий туман.
Та знаю, десь в підземеллі Тельман
Продовжує бій, незламний титан.

Невже і мене, як Карла і Розу,
Колись, ведучи в останню путь,
Уб'ють, задушать криваві собаки
Та ще й у воду з мосту зіпхнуть?

А де ж та молодь, що Гейне і Марксу
Вірила так, як вірять собі?
Де ви тепер, шанувальники Енгельса,
Вільгельми Теллі нової доби?

Хто з вас лишився онуком Цеткін,
Тельмана учнем в часи лихоліть?
Слухайте волі слова залізні,
Брами в'язниць наших розчахніть!

«Марш-марш!» — згадайте і рік 19-й,
Пісню, що линула за горизонт.
Правий кулак угору здіймайте
З революційним гаслом: «Ротфронт!»

Шию скрутить ненажері шуліці,
Щоб сонце Німеччині сяяло знов,
Щоб Гейне і Маркс повернулись додому
І знов на трибуну Тельман зійшов!

Хто з вас лишився онуком Цеткін,
Тельмана учнем в часи лихоліть?
Слухайте правди слова високі,
Брами в'язниць наших розчахніть!

Грудень 1943

ПРО
ГЕРОЇЗМ

93

наю: сповнені твої пісні
Ніжної любові до Вітчизни,
Та скажи, чи був ти в час війни
Вірності зразком і героїзму?

Чи у лавах доблесних бійців
Боронив свій край од муки злої?
В труднощах, у полум'ї боїв
Випробовується гарт героїв.

Від джигіта вимагає бій,—
Щоб надії сповнилися,— зваги!
Бо без неї воля — звук пустий,
Чия звага — того і звитяга!

Не благай рятунку у сльозах,
Якщо душу віддано в неволю.
Не будуть заковам на руках,
Здатних боронити свою долю.

Марно смисл шукати у житті,
Що безслідно у ганьбі минає.
Смисл життя — в свободі й боротьбі,
Тільки мужнє серце не вмирає.

Якщо кров пролив за рідний край,
Пам'ять про твій подвиг не стьмяніє.
Кров зрадливця — мов брудний ручай,
Кров героя в серці пломеніє.

Не умре, загинувши, герой,
Славна його доблесть і велична;
Хто в бою своє ім'я уславив, той
Житиме в серцях нащадків вічно.

Грудень 1943

НОВОРІЧНІ
ПОБАЖАННЯ

94

Андре
Тіммермансові

Н

е буде тут вина. Напоєм нині
Хай буде наших сліз вино.
Отож, наллємо. Вип'ємо з тобою,
Хай звеселить серця воно.

Рік 43-й, з нашими сльозами
Все горе забирай навек!
Надіями й великим щастям повні,
Новий зустрінемо ми рік.

Відходиш ти, як сивий дід, лишивши
Нас замкнутими у підвал.
Я келих сліз щасливих підіймаю,
Мов світлого вина бокал.

Смертей та бід задосить — надто рясно
Лилася в цьому році кров.
В новому — хай скінчаться людські муки,
Хай душі звеселяться знов!

Хай новий рік несе солодку волю,
Життя і щастя для людей!
Хай зніме він із наших рук кайдани,
Хай сльози обітре з очей!

Хай принесе він радість перемоги
І зустрічі жаданий день;
Хай він омиє нас промінням чистим
І кашель забере з легень!

Хай кожен у новому році, друже,
Повернеться у рідний дім,
Нехай дружин, дітей вітає кожен
Із перемоги днем святим;

Щоб ми невдовзі на своїм подвір'ї
Млинці на вогнищі пекли

І щоб коханих у новому році
Ми зі сльозами обняли;

Щоб весело ми рік цей проводжали
Із світлим віршем і вином,
Вславляли свято, щастя, перемогу
За щедрим, радісним столом!

1 січня 1944

ЭЧТӨЛӨК

ЖЫРЛАРЫМ	8
■	
КЫЗ ЖЫРЫ	10
■	
ЯУЛЫК	12
■	
КИЧЕР, ИЛЕМ!	14
■	
ИРЕК	18
■	
ТИК БУЛСА ИДЕ ИРЕК	22
■	
УРМАН	26
■	
КЫЗЫЛ РОМАШКА	28
■	
САНДУГАЧ ҺӘМ ЧИШМӘ	32
■	
КОШЧЫК	42
■	
ҮТКӘНДӘ КИЧЕРГӘН	46
■	
АВЫРУ СЫЗМАЛАР	48
■	
ХАТ	50
■	

ЗМІСТ

9	МОЇ ПІСНІ Переклав Сава Голованівський
11	ПІСНЯ ДІВЧИНИ Переклав Сава Голованівський
13	ХУСТИНА Переклав Сава Голованівський
15	ПРОБАЧ, МІЙ КРАЮ! Переклав Сава Голованівський
19	ВОЛЯ Переклав Сава Голованівський
23	БУЛА Б ТІЛЬКИ ВОЛЯ Переклав Сава Голованівський
27	ЛІС Переклав Олесь Жолдак
29	ЧЕРВОНА РОМАШКА Переклав Борислав Степанюк
33	СОЛОВЕЙ І РІКА Переклав Василь Заєць
43	ПТАШКА Переклав Наум Тихий
47	«ПЕРЕЖИВ, ПЕРЕБУВ...» Переклав Наум Тихий
49	ЗАПИСИ ХВОРОГО Переклав Олесь Жолдак
51	ЛИСТ Переклав Наум Тихий

СЫРА ЗАЛЫНДА	52	53	У ПИВНОМУ ЗАЛІ Переклав Наум Тихий
■			
ШАГЫЙРЬ	58	59	ПОЕТ Переклав Олекса Новицький
■			
АЕРЫЛУ	60	61	ПРОЩАННЯ Переклав Наум Тихий
■			
ДАРУ	62	63	ЛІКИ Переклав Олекса Новицький
■			
КЫЛЫЧ	64	65	ШАБЛЯ Переклав Борислав Степанюк
■			
ИШЕК ТӨБЕНДӨ	68	69	БІЛЯ ДВЕРЕЙ Переклав Олекса Новицький
■			
КОЛ	70	71	РАБ Переклав Олекса Новицький
■			
ХӘДИЧӘ	74	75	ХАДІЧА Переклав Олекса Новицький
■			
ТОМАУЛЫ ГЫЙШЫК	78	79	ЛЮБОВ І НЕЖИТЬ Переклав Олекса Новицький
■			
БҮРЕЛӘР	82	83	ВОВКИ Переклав Наум Тихий
■			
БЕР КЫЗГА	86	87	ОДНІЙ ДІВЧИНІ Переклав Олекса Новицький
■			
БАКЧАЧЫ	90	91	САДІВНИК Переклав Олекса Новицький
■			
ГАШЫЙК ҺӘМ СЫЕР	92	93	ЗАКОХАНИЙ І КОРОВА Переклав Олекса Новицький
■			
НАЗЛЫ СӨЯРКӨ	94	95	ПРИМХЛИВА КОХАНКА Переклав Борислав Степанюк
■			
СОҢҒЫ ЖЫР	96	97	ОСТАННЯ ПІСНЯ Переклав Олекса Новицький
■			
МӘХКҮМ	98	99	ЗАСУДЖЕНИЙ Переклав Микола Карпенко
■			
ТӨРМӘДӘ ТӨШ	100	101	СОН У ТЮРМІ Переклав Наум Тихий
■			
СИН ОНЫТЫРСЫҢ	102	103	ТИ ЗАБУДЕШ Переклав Микола Карпенко
■			
САКЧЫ	106	107	ВАРТОВИЙ Переклав Олекса Новицький
■			

КАНДАЛА	108	109	КЛОП Переклав Олекса Новицький
▪			
ХӨКЕМ АЛДЫННАН	110	111	ПЕРЕД СУДОМ Переклав Борислав Степанюк
▪			
СӨЕКЛЕМӨ	112	113	КОХАНІЙ Переклав Олесь Жолдак
▪			
ГӨЛ КАБЕРЕ	114	115	МОГИЛА КВІТКИ Переклав Василь Швець
▪			
СӨГАТЬ	116	117	ГОДИННИК Переклав Василь Швець
▪			
ИРКӨМ	122	123	КОХАНА Переклав Борислав Степанюк
▪			
БӨЛА	126	127	БІДА Переклав Наум Тихий
▪			
АНА БӘЙРӨМЕ	128	129	СВЯТО МАТЕРІ Переклав Борислав Степанюк
▪			
ЕГЕТ ЮЛЫ	138	139	ДОРОГА ДЖИГІТА Переклав Наум Тихий
▪			
ЧЫНЫККАН ЯШЬЛЕК	140	141	ЗАГАРТОВАНА ЮНІСТЬ Переклав Микола Карпенко
▪			
ЮЛЛАР	144	145	ДОРОГИ Переклав Олекса Новицький
▪			
КУЛМӨК	148	149	СОРОЧКА Переклав Олесь Жолдак
▪			
БӨРЛЕГӨН	152	153	ОЖИНА Переклав Олекса Новицький
▪			
ТОЗЛЫ БАЛЫК	154	155	СОЛОНА РИБА Переклав Олекса Новицький
▪			
СОҢГЫ ҮПКӨ	156	157	ОСТАННЯ ОБРАЗА Переклав Микола Карпенко
▪			
СУГЫШТАН СОҢ	160	161	ПІСЛЯ ВІЙНИ Переклав Наум Тихий
▪			
СЕРЖАНТ	162	163	СЕРЖАНТ Переклав Микола Карпенко
▪			
ЯЗ ӨМӘСЕ	166	167	ДОПОМОГА ВЕСНІ Переклав Наум Тихий
▪			
ТӨЗҮЧЕ	172	173	БУДІВНИК Переклав Олекса Новицький
▪			

ДВИНАГА	176	177	ДО ДВІНИ Переклав Віль Гримич
■			
ЯШЬ АНА	180	181	МОЛОДА МАТИ Переклав Олекса Новицький
■			
СОҢГЫ ХАТИРӘ	184	185	ОСТАННЯ ЗГАДКА Переклав Борислав Степанюк
■			
АЯКСЫЗ	186	187	БЕЗНОГИЙ Переклав Олекса Новицький
■			
ВӘХШӘТ	188	189	ВАРВАРСТВО Переклав Наум Тихий
■			
АВЫРУДАН СОҢ	192	193	ПІСЛЯ ХВОРОБИ Переклав Олекса Новицький
■			
ШАТЛЫКНЫ КАРШЫЛАП	194	195	ЗУСТРІЧАЮЧИ РАДІСТЬ Переклав Наум Тихий
■			
БОРЧА	196	197	БЛОХА Переклав Олекса Новицький
■			
ИЛГӘ КЕРГӘЧ	202	203	«ПРИЙШОВ ЧУЖИНЕЦЬ» Переклав Борислав Степанюк
■			
ЮАТУ	204	205	РОЗРАДА Переклав Віль Гримич
■			
ДУСКА	206	207	ДРУГОВІ Переклав Віль Гримич
■			
УЛЕМГӘ	210	211	ДО СМЕРТІ Переклав Олекса Новицький
■			
ТАУ ЕЛГАСЫ	214	215	ГІРСЬКА РІКА Переклав Олекса Новицький
■			
БУРАН	220	221	БУРАН Переклав Наум Тихий
■			
ТЕРЕЛУ	224	225	ОДУЖАННЯ Переклав Олекса Новицький
■			
ШАГЫЙРЬ СЫЕ	226	227	ЧАСТУВАННЯ ПОЕТА Переклав Наум Тихий
■			
КҮРШЕЛӘР	228	229	СУСІДИ Переклав Микола Карпенко
■			
БУЛА КАЙЧАК	234	235	БУВАЄ ЧАСОМ Переклав Віль Гримич
■			
ТАШ КАПЧЫК	236	237	КАМ'ЯНИЙ МІШОК Переклав Віль Гримич
■			

КАТЫЙЛЬГӘ	238	239	КАТОВІ Переклав Віль Гримич
■			
ЧӘЧӘКЛӘР	240	241	КВІТІ Переклав Микола Карпенко
■			
ЕГЕТ КӨЧЕ	244	245	СИЛА ДЖИГІТА Переклав Віль Гримич
■			
ЫШАНМА	246	247	НЕ ВІРІ Переклав Віль Гримич
■			
УПКЫН	250	251	БЕЗОДНЯ Переклав Василь Швець
■			
ИКЕ ЙӨЗЛЕ ДУСКА	254	255	ДВОРУШНИКОВІ Переклав Борислав Степанюк
■			
КЫЗ ТЕЛӘГЕ	256	257	БАЖАННЯ ДІВЧИНИ Переклав Борислав Степанюк
■			
ХЫЯЛ	258	259	МРІЯ Переклав Олесь Жолдак
■			
КЫЗЫКТЫРМА...	260	261	«О ЮНЬ...» Переклав Борислав Степанюк
■			
МӘСГУТ КИЛЕР...	262	263	«МОСКВА ПРИЙДЕ...» Переклав Олекса Новицький
■			
СӨЮ	266	267	ЛЮБОВ Переклав Олекса Новицький
■			
БҮЛӘГЕМ	268	269	МІЙ ПОДАРУНОК Переклав Олесь Жолдак
■			
ДУРТ ГӨЛ	270	271	ЧОТИРИ КВІТКИ Переклав Олесь Жолдак
■			
БАЛЫКЧЫЛАР	272	273	РИБАЛКИ Переклав Василь Швець
■			
ЯРАЛАР	274	275	РАНИ Переклав Олекса Новицький
■			
КАР КЫЗЫ	276	277	СНІГОВА ДІВА Переклав Борислав Степанюк
■			
ТАБУТ	280	281	ТРУНА Переклав Олекса Новицький
■			
БЕР ҮГЕТ	282	283	ОДНА ПОРАДА Переклав Олекса Новицький
■			

ИМӘН	284	285	ДУБ Переклав Борислав Степанюк
■			
БАЛА ЙОКЫСЫ	288	289	СОН ДИТИНИ Переклав Наум Тихий
■			
СЕРЛЕ ЙОМГАК	292	293	ЧАРІВНИЙ КЛУБОК Переклав Олекса Новицький
■			
АЛМАН ИЛЕНДӘ	296	297	У КРАЇНІ АЛМАН Переклав Віль Гримич
■			
БАТЫРЛЫК ТУРЫНДА	300	301	ПРО ГЕРОЇЗМ Переклав Віль Гримич
■			
ЯҢА ЕЛ ТЕЛӘКЛӘРЕ	302	303	НОВОРІЧНІ ПОБАЖАННЯ Переклав Олекса Новицький

МУСА ДЖАЛИЛЬ

МОАБИТСКАЯ ТЕТРАДЬ

СОСТАВИТЕЛЬ УКРАИНСКИХ ТЕКСТОВ
Б. П. СТЕПАНЮК

ХУДОЖНИК Р. З. МАСАУТОВ

Киев, издательство
художественной литературы
«Дніпро», 1986

(На татарском и украинском языках)

Редактор М. Н. Москаленко
Художній редактор І. М. Гаврилюк
Технічний редактор Б. С. Грінберг
Коректори А. Л. Алейникова,
Т. В. Грузинська

Інформ. бланк № 3936.

Здано до складання 24.01.86.

Підписано до друку 15.05.86.

Формат 60×100¹/₁₆.

Папір офсетний.

Гарнітура журнально-рублена.

Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. 21,645.

Умовн. фарбовідб. 43,845.

Обл.-вид. арк. 15,56.

Тираж 34 000 пр.

Зам. 6 - 35

Ціна 1 крб. 90 к.

Видавництво художньої
літератури «Дніпро»,
252601, Київ-МСП,
вул. Володимирська, 42.
З текстових діапозитивів
Казанського поліграфічного
комбінату ім. Каміля Якуба
і Головного підприємства
республіканського виробничого
об'єднання «Поліграфкнига»
на Київській книжковій фабриці
«Жовтень»,
252053, Київ, вул. Артема, 25.

